

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka (41-KCJ)

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Srozumitelnost lexikálních jednotek v ukázkách z čítanek pro žáky 2. stupně ZŠ
Intelligibility of Lexical Units in the Extracts from Reading-Books for Pupils of Lower
Secondary Schools

Barbora Pastýříková

Vedoucí práce: PhDr. Blanka Nedvědová, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice (B7507)
Studijní obor: B AJ-ČJ (7507R036, 7507R037)

2023

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Srozumitelnost lexikálních jednotek v ukázkách z čítanek pro žáky 2. stupně ZŠ* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Ve Smečně dne 10. 7. 2023

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí své bakalářské práce PhDr. Blance Nedvědové, Ph.D., za milý přístup a cenné rady při psaní této práce. Dále bych chtěla poděkovat všem učitelům a žákům, kteří se účastnili mého výzkumu. Také bych ráda poděkovala své rodině za jejich podporu.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou srozumitelnosti lexikálních jednotek v ukázkách z čítanek pro žáky 2. stupně základních škol. Práce je rozdělena na teoretickou část a na praktickou část. Teoretická část se zabývá lexikologií a jednotlivými pojmy, které se k této lingvistické disciplíně a předmětu zkoumání vztahují. Dále zahrnuje pojednání o uměleckém stylu, o dosavadním výzkumu, o pojetí výuky českého jazyka a o vztahu RVP k nauce o slovní zásobě. Praktická výzkumná část prezentuje a interpretuje data získaná z kvantitativního a kvalitativního výzkumu provedeného na dvou školách. Výzkum proběhl metodou dotazníkového šetření a z následných rozhovorů s žáky 6. a 9. tříd základních škol. Dotazníky obsahovaly zvýrazněné zkoumané lexémy ve vyexcerpovaných větách vybraných z čítanek určených pro příslušné třídy. Cílem výzkumu bylo zjistit, zda žáci rozumí slovům uvedeným v dotazníku, zda je dokáží vysvětlit či je nahradit synonymem nebo zda si jejich význam dokáží vyvodit z kontextu věty. V práci jsme se zaměřili na slova, která se objevují v umělecké literatuře a která jsme vyhodnotili jako obtížně vysvětlitelná s ohledem na předpokládanou úroveň informovanosti žáků druhého stupně základních škol. Na dotazník navazoval rozhovor s deseti žáky 6. třídy a s deseti žáky 9. třídy, který se zaměřoval na komplexnější vhled do problematiky a na zjištění postoje žáků ke předmětu zkoumání. Data ukázala, že žáci mají značné obtíže při vysvětlování méně frekventovaných slov, která se nachází v čítankách určených pro jejich ročník.

KLÍČOVÁ SLOVA

lexikologie, lexikální jednotky, aktivní slovní zásoba, pasivní slovní zásoba, příznak, frekvence slov

ABSTRACT

This bachelor's thesis deals with the issue of comprehensibility of lexical units in examples from reading-books for lower secondary school pupils. The work is divided into a theoretical part and a practical part. The theoretical part deals with lexicology and individual concepts that relate to this linguistic discipline and the subject of research. It also includes a discussion of writing style, current research, the concept of teaching the Czech language and the relationship of RVP to teaching vocabulary. The practical research part presents and interprets data obtained from quantitative and qualitative research conducted at two schools. The research was carried out using a questionnaire survey and subsequent interviews with pupils of the 6th and 9th grades of lower secondary school. The questionnaires contained the highlighted lexemes under study in excerpted sentences selected from the reading books intended for the respective classes. The aim of the research was to find out whether the pupils understand the words listed in the questionnaire, whether they can explain them or replace them with synonyms or whether they can derive their meaning from the context of the sentence. In our work, we focused on words that appear in fictional writings and which we evaluated as challenging to explain concerning the assumed level of awareness of lower secondary school pupils. The questionnaire was followed by an interview with ten pupils of the 6th grade and ten pupils of the 9th grade, which focused on a more comprehensive insight into the issue and on establishing the pupils' attitudes towards the research subject. The data showed that pupils have significant difficulties in explaining the less frequent words found in the reading books intended for their grades.

KEYWORDS

lexicology, lexical units, active vocabulary, passive vocabulary, marker, word frequency

1 Obsah

Úvod	8
2 Cíle práce	9
3 Metodologie	10
4 TEORETICKÁ ČÁST	11
4.1 Lexikologie	12
4.2 Základní pojmy lexikologie	12
4.2.1 Vymezení pojmu slovo	12
4.2.2 Lexém a lexikální jednotka	13
4.2.3 Lexikální význam	13
4.3 Lexikon	13
4.3.1 Vrstvy jazyka	14
4.3.2 Aktivní a pasivní slovní zásoba	15
4.3.3 Příznak lexikálních jednotek	16
4.3.4 Centrum a periferie slovní zásoby	16
4.3.5 Slova zastaralá	17
4.3.6 Archaismy	18
4.3.7 Historismy	19
4.3.8 Slova knižní	20
4.3.9 Frekvence slov	20
4.3.10 Umělecký styl	21
4.3.11 Dosavadní výzkumy	22
4.3.12 Pojetí výuky českého jazyka	23
4.3.13 Nauka o slovní zásobě v RVP	24
5 PRAKTICKÁ ČÁST	25

5.1	Výzkum.....	26
5.1.1	Kvantitativní výzkum	26
5.1.2	Kvalitativní výzkum	26
5.1.3	Dotazník	27
5.1.4	Rozhovor	27
5.2	Stanovení zkoumaného vzorku	28
5.3	Metoda zpracování a analýzy dat.....	29
5.3.1	Metody užití při zkoumání.....	29
5.4	Limity výzkumu.....	30
5.5	Výsledky výzkumu	30
5.5.1	Dotazníkové šetření v rámci šesté třídy a interpretace výsledků.....	30
5.5.2	Dotazníkové šetření v rámci deváté třídy a interpretace výsledků	38
5.5.3	Analýza rozhovorů v návaznosti na dotazníky žáků 6. a 9. třídy	46
5.5.4	Vliv četby na úspěšnost v dotazníku	59
5.5.5	Výsledky výzkumu s ohledem na gender	67
	Závěr.....	69
	Seznam použitých informačních zdrojů	72
	Seznam grafů	75
	Příloha.....	77

Úvod

Důvodem ke zvolení tématu této bakalářské práce, tedy *Srozumitelnost lexikálních jednotek v ukázkách z čítanek pro žáky 2. stupně ZŠ*, bylo zjištění, že žáci 2. stupně základních škol a gymnazisté obvykle mívají problém s neznalostí zastaralých slov, která se ale stále vyskytují ve stylu uměleckém. (Klímová, 2014)

Dle Kostečky, českého pedagoga, didaktika češtiny, autora učebnic českého jazyka a literatury, nastává u žáků základních škol a středoškoláků dramatický úpadek jazykových kompetencí, a to dokonce i v syntaxi. Nejpřirozenějším vysvětlením je to, že v 90. letech došlo k rozvoji digitální technologie a četba knih byla vytlačena zajímavějšími aktivitami, jako jsou počítačové hry a video. Mladí lidé podle Kostečky ztrácejí povědomí o slovech nejen z periferie slovní zásoby, ale také o slovech z centra slovní zásoby. V návaznosti na to došlo na školách k ustupování při klasifikaci a ke snížení požadavků na žáky. (Kostečka, 2007-8)

V časopise *Český jazyk a literatura*, č. 3, 2007-2008 zveřejnil J. Kostečka článek o svém výzkumu ohledně znalosti české slovní zásoby svých žáků na osmiletých a čtyřletých gymnáziích. Výzkum probíhal od roku 1990 po dobu 18 let. Výsledkem výzkumu je seznam problémových slov, který obsahuje výrazy, které jsou buď v centru našeho lexika, nebo jen mírně mimo ně.

V této práci se také zaměříme na tuto problematiku a snažíme se zmapovat úroveň znalosti vybraných slov uvedených ve větách z úryvků z čítanek pro 2. stupeň základních škol.

2 Cíle práce

Cílem výzkumu je zjistit, zda a popřípadě jak žáci druhého stupně základních škol rozumí lexikálním jednotkám, které byly vyhodnoceny jako obtížně vysvětlitelné s ohledem na předpokládanou úroveň informovanosti žáků druhého stupně základních škol. Zejména se zde jedná o slova, která byla vybrána z důvodu předpokladu, že nejsou natolik frekventovaná, aby byla součástí aktivní slovní zásoby žáků a slova, která jsou ve *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1978) označena jako slova knižní, archaická nebo poněkud zastaralá.

Předmětem zkoumání je to, zda budou žáci druhého stupně schopni a ochotni k uvedeným lexémům napsat minimálně jedno synonymum nebo význam těchto jednotek slovy opsat. V případě, že dané slovo neznají, je také předmětem zkoumání, zda jsou žáci schopni vyvodit význam uvedeného slova z kontextu.

Data jsou pak podrobněji zkoumána v rámci rozhovoru s dvaceti žáky, kteří byli vytipováni učitelem. Rozhovor nám nabízí hlubší vhled do zkoumané problematiky.

3 Metodologie

Praktická část této práce obsahuje analýzu dat získaných dotazníkovým šetřením doplněnou následnými rozhovory. Dále zahrnuje vymezení metodologie výzkumu a zpracování dat v návaznosti na určené výzkumné otázky, které budou představeny níže. Budou zde také uvedeny užité výzkumné metody. Následovat bude vymezení vzorku respondentů. Finální část práce se bude zabývat analýzou a interpretací výsledků dotazníku a analýzou, vyhodnocováním a kategorizací dat získaných v rozhovoru.

Hlavní výzkumné otázky zní takto:

1. *Jaké jsou skutečné znalosti zkoumaných lexikálních jednotek u žáků na 2. stupni základních škol?*
2. *Jsou žáci druhého stupně základních škol schopni a ochotni si odvodit význam daných lexémů z kontextu?*

Prostřednictvím rozhovoru s deseti respondenty z 6. třídy a s deseti respondenty z 9. třídy byla zjišťována další fakta, která se váží ke zkoumané problematice. Jedná se o otázky, které se zaměřují na to, *jaká slova přišla žákům nejproblematičtější a jaká slova byla nejproblematičtější podle získaných dat, co je podle jejich názoru hlavní příčina neporozumění slovu, zda rozumí úryvku, i když zvýrazněné slovo neznají, zda by dokázali vysvětlit, co znamená slovo archaismus a slovo knižní, a jejich názor na to, zda je potřeba význam těchto slov znát.* Další podotázky zkoumají to, *zda se snaží si sami vyhledávat slova, která neznají, a případně kde by taková slova hledali.* Dále se otázky zaměřují na to, *jakým způsobem si žáci rozšiřují slovní zásobu, zda čtou ve svém volném čase a jestli má jejich aktivní četba vliv na jejich úspěšnost v dotazníku, a také na to, zda spíše čtou českou literaturu překlad nebo obojí a jestli tento fakt má vliv na jejich úspěšnost v dotazníku.* Finální otázkou je, *jestli má jejich gender vliv na celkovou úspěšnost v dotazníku.*

4 TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část se věnuje vymezení pojmu lexikologie a termínům, které souvisí se zkoumanou problematikou. Věnujeme se zde pojmu slovo, dále pojmům lexém a lexikální jednotka, lexikální význam, lexikon, vrstvy jazyka, aktivní a pasivní slovní zásoba, příznak lexikálních jednotek, centrum a periferie slovní zásoby, slovům zastaralým a slovům knižním. Následně se budeme zabývat frekvencí slov a uměleckým stylem, ve kterém se zkoumaná slova vyskytují nejčastěji. V neposlední řadě se zaměříme na dosavadní výzkum, jehož předmět zkoumání byl stejný jako téma této bakalářské práce, a předposlední podkapitola teoretické části se bude věnovat pojetí výuky učiva, které se týká zkoumané záležitosti. Finální podkapitola se věnuje nauce o slovní zásobě v souvislosti s RVP.

4.1 Lexikologie

Lexikologie, nauka o slovní zásobě, je jednou z hlavních jazykovědných disciplín, jejíž hlavní jazykovou jednotkou je lexém. Podle P. Hausera (1980) je předmětem zkoumání lexikologie obsah, forma a funkce pojmenovávacích jednotek a jejich vzájemné vztahy. Vymezuji se základní pojmy, jako je slovo, sousloví a význam slova, pojednává se o systémové povaze slovní zásoby a zjišťují se vrstvy v ní a probírají se otázky spojené s významovou a formální stránkou slova.

Tato bakalářská práce se bude zabývat touto částí lexikologie, jejíž výzkum se soustředí na lexikální jednotky, které se vyskytují v umělecké literatuře určené pro 2. stupeň základní školy. Domníváme se, že z hlediska žáků 2. stupně základní školy nejsou tyto jednotky natolik frekventované, aby byly zařazeny do jejich aktivní slovní zásoby.

4.2 Základní pojmy lexikologie

Tato kapitola se bude zabývat základními pojmy, se kterými lexikologie pracuje a které se bezprostředně váží k našemu výzkumnému problému. Jsou jimi zejména slovo, lexém a lexikální jednotka, lexikální význam, lexikon a vrstvy jazyka, aktivní a pasivní slovní zásoba, příznak lexikálních jednotek, centrum a periferie slovní zásoby, slova zastaralá, slova knižní a frekvence slov.

4.2.1 Vymezení pojmu slovo

Jelikož je slovo intuitivní komplexní jednotkou, je velice těžké jej definovat kvůli velké formální, významové a funkční různosti. Slovo je základní jednotkou slovní zásoby. Je předmětem zkoumání lexikologie, tvoření slov, tvarosloví a skladby. Má stránku zvukovou a grafickou. (Hauser, 1980)

Z fonetického a fonologického hlediska se pojmem slovo rozumí zvukově ucelená řada fonémů či jediný foném, který je oddělený pauzami ve výpovědi. Grafická podoba slova je utvářena řadou grafémů či jediným grafémem, který je ohraničen mezerami. Slovní významovost je nositelem významu pojmu, přičemž se může jednat o význam umožňující pojmenování předmětů, jevů a vztahů mimojazykové reality či o význam gramatický, který umožňuje plnění vnitrojazykových a textových funkcí. Dále je uveden význam pragmatický,

který vyjadřuje postoj mluvčího ke sdělované skutečnosti, k adresátovi či situaci promluvy. (Hladká, 2017)

Slovo může do jisté míry měnit své místo ve větě. Slovo je nepřerušitelné a jeho jednotlivé části nemohou měnit své pořadí. Společenská ustálenost slova je pak charakterizována ustáleností a reprodukovatelností v konkrétním jazykovém společenství. (Hladká, 2017)

4.2.2 Lexém a lexikální jednotka

Lexém je langueová abstraktní (zastřešující) jednotka lexikálního systému. Je nadřazená všem jeho konkrétním (tvaroslovným) realizacím v řeči (textu). Tvoří mikrostrukturu a makrostrukturu. Lexémy lze dělit na monosémické (například spojka *ale*) a polysémické (například *hlava* jako část těla, ale také jako vedoucí osoba), přičemž monosémický lexém má jeden význam a polysémický má více významů. (Čermák, 2010)

Lexikální jednotka může být formálně jednoduchá, nebo složená (víceslovná), tvořená jediným tvarem, nebo úhrnem všech příslušných (flektivních) tvarů. Lemma je jeden ze slovních tvarů, který je vždy chápán jako reprezentativní (u substantiv nominativ, u sloves infinitiv). (Čermák, 2010)

4.2.3 Lexikální význam

Lexikální význam je „historicky a společensky podmíněná jazykově obsahová odrazová entita (funkce, vztah) přiřazená lexikální formě, konstituovaná mimojazykovými a jazykovými vztahy v dílčím významovém systému jednotek a vzhledem k distribuci (oblasti významového užití) nabývá význam charakter hodnoty, lexikální význam má obsah, intenzi a rozsah, extenzi.“ (Filipec, Čermák, 1985, s. 240)

4.3 Lexikon

Lexikon je systematizovaný a strukturovaný celek lexikálních jednotek, jako jsou slova, slovní spojení a frazémy jistého jazyka. Užší pojem je slovní zásoba. (Čermák, 1985)

„Slovní (lexikální) zásoba neboli lexikum, je soubor lexikálních jednotek užívaných a přetvářených jistým diferencovaným společenským celkem (národem nebo jeho částí) a charakterizujících jej.“ (Čermák, 1985, s. 13)

Proměny lexika jsou zapříčiněny mimojazykovými, psychickými a jazykovými faktory. Mimojazykové faktory jsou historické změny v přírodě a společnosti, které motivují zánik pojmenování mizejících jevů a vznik pojmenování nových skutečností. Psychické faktory se týkají vývoje myšlení a poznání, což vyžaduje zavedení nových pojmů. Jazykové faktory se týkají toho, že vývoj slovníkových jednotek je ovlivňován jejich postavením v proměňujícím se jazykovém systému. (Hladká, 2017)

4.3.1 Vrstvy jazyka

„Slovní zásoba jednoho jazyka není homogenní systém, protože se v něm současně nachází a navzájem se ovlivňuje hned několik subsystémů“ (Coseriu, 1970, s. 32).

Slovníky poskytují funkční charakteristiky lexémů a řadí je do specifických subsystémů slovní zásoby. Například slovo *exaltace* je ve *Slovníku spisovného jazyka českého* (SSJČ) vedeno jako knižní a výraz *metonymie* je ve *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (SSČ) veden jako slovo užívané v literatuře a jazykovědě. *Slovník spisovného jazyka českého* (SSJČ) derivuje příslušnost ke specifickému subsystému podle hledisek, jako je frekvence, (ne)spisovnost, dobový výskyt a expresivita. *Slovník spisovného jazyka českého* (SSJČ) zase zohledňuje hlediska, jako je čas, sociální zařízení, prostor, mluvenost/psanost, nociálnost/pragmaticnost, funkce, norma a vztah k jádru nebo periférii slovní zásoby. (Hradilová, 2013)

Spisovná slovní zásoba je „systém jazykových prostředků, které jsou celonárodně užívány především v psané formě a v oficiálních mluvených projevech. Je kulturní varietou s vyšší sociální prestiží. Plní i funkci integrační, národně reprezentativní a kulturotvornou. Je kodifikována v mluvnících, slovnících, pravidlech pravopisu a výslovnosti“ (Nebeská, 2017). Spisovná slovní zásoba je na rozdíl od té nespisovné vhodná pro jakoukoliv komunikační situaci. Lexém řadíme do spisovné vrstvy jazyka, když je dohledatelný v kodifikačních příručkách. (Hradilová, 2013)

Nespisovnou slovní zásobu tvoří slova obecné češtiny, jednotlivých dialektů, slangu a argotu. Spadají sem i nespisovné fonetické nářeční varianty spisovného jazyka, například *mlejn* (mlýn). Ty se týkají jen jejich formy hláskové podoby, nikoli významu. Dále jsou

nářeční varianty slovo tvorné, například *pardubský* (pardubický). Další skupinu tvoří nářeční varianty tvaroslovné (*okurek, hadra*). Za skutečné lexikální rozdíly považujeme nespisovná synonyma ke slovům spisovným, lišící se především svou podobou, a zvláštní slova, která nemají příslušný (jednoslovný) ekvivalent ve spisovném jazyce. (Hauser, 1985)

Slova obecné češtiny jsou celonárodně rozšířená, zvláště ta, která pronikla do hovorového stylu a jsou společná obecné češtině a dialektům. Ostatní nespisovná slova jsou v užívání omezena územně nebo sociálně. (Hauser, 1985)

Slova se tedy dělí podle územních a sociálních rozdílů. Do skupiny slov, která se odlišují územními rozdíly, patří slova obecné češtiny, slova oblastní (regionalismy) a slova nářeční (dialektismy). (Hauser, 1985)

Slova obecné češtiny pronikla do stylu hovorového. Jsou to například slova *chleba, kluk* a *kilo*. Se spisovnými slovy spolu tvoří vrstvu hovorovou. Další slova obecné češtiny mají omezenější užití a za hovorová nejsou považována. Jsou to například slova *baštit, flinta* a *frajer*. Některá slova jsou cizího původu, zejména německého, například *furt, rýgl* a *štafle*. Tato slova se užívají ve venkovském prostředí. Jiná slova charakterizují městské prostředí. Do obecné češtiny přecházejí ze slangu a jako mnohá slova obecné češtiny mají často citový příznak. Jsou to například slova *citlivka, hecovat* a *marodit*. (Hauser, 1980)

Kritéria spisovné a nespisovné slovní zásoby se nikdy nepřekrývají, ale lexikální jednotky mohou být na přechodu mezi vrstvami. Ke spisovné a nespisovné slovní zásobě se také váže příznak mluvenosti/psanosti. Tento příznak je nápomocný při určování toho, zda je slovo hovorové. (Hradilová, 2013)

4.3.2 Aktivní a pasivní slovní zásoba

Aktivní slovní zásoba zahrnuje slova, která člověk sám při mluvení a psaní používá, pasivní slovní zásoba pak obsahuje slova, kterým člověk rozumí. (Čechová, 2011) Tyto lexikální jednotky jsou některým členům národního jazyka povědomé a srozumitelné. (Filipec, Čermák, 1985) Platí, že pasivní slovní zásoba je rozsáhlejší než aktivní slovní zásoba. Rozsah individuální slovní zásoby závisí na dosaženém vzdělání, na prostředí, v němž se člověk pohybuje, na jeho povolání a jiných aktivitách, a to především na četbě. Uvádí se, že k dorozumění stačí 1 500 slov, člověk běžně užívá 3 000 až 10 000 různých slov, průměrně

asi 5 000. Přitom se část slovní zásoby u různých uživatelů překrývá; do této části slovní zásoby patří především stará slova, která označují ty nejzákladnější, životně důležité jevy. Těmito slovy je tvořeno jádro slovní zásoby, tzv. základní slovní fond (jádrová slova jsou např. *chléb, voda, den, země, pít, dát, brát, jeden*). Těchto slov není mnoho, ale pro běžnou komunikaci jsou důležitá a mají vysokou frekvenci (častý výskyt). (Čechová, 2011)

4.3.3 Příznak lexikálních jednotek

Příznak lexikálních jednotek je specifickou součástí významu jazykového prostředku. Znamená to schopnost nést vedle vlastního gramatického významu také dodatkové informace, které vycházejí z užití v komunikaci a předurčují lexém do určitého typu textů, nebo naopak limitují univerzální užití lexikální jednotky. Takové lexémy označujeme jako příznakové. Příznak může být stylový, dobový, expresivní apod. Příznak může mít různý stupeň. (Krčmová, 2017)

Do vrstvy slov podle slohových příznaků spadají slova hovorová (*činžák*), knižní (*chrabry*), odborné názvy/termíny (*laser*) a poetismy (*luna*). Do vrstvy slov podle dobových (časových) příznaků patří slova zastaralá (archaismy – *ohořalý* a historismy – *zlatka*) a slova nová (neologismy) – *e-kavárna*. Do vrstvy slov expresivních patří například *spinkat*. (Hauser, 1980)

4.3.4 Centrum a periferie slovní zásoby

Centrum slovní zásoby tvoří základní lexikální zásoba, kterou lze chápat jako historicky a vývojově stabilní jádro lexikální zásoby. Patří sem základní pojmenování přírody, prostoru, času, lidského těla, potravy, obydlí, šatu, rodinných vztahů, činností, pohybů, práce, zájmen a předložek. Centrum slovní zásoby lze také chápat synchronně, a pak jde o centrum současného lexikálního systému. Jedná se o lexikální jednotky, které jsou aktivně užívané všemi členy národního společenství. (Filipec, Čermák, 1985) Jádro slovní zásoby obsahuje neutrální výrazy, protože mají vyšší funkční potenciál. To znamená, že se tyto výrazy uplatňují ve větším množství komunikátů a komunikačních situací. (Hradilová, 2013) Běžné a běžnější lexikální jednotky s různými příznaky se nacházejí v oblasti, kde slova přecházejí mezi centrem systému a jeho periferií (Filipec, Čermák, 1985 podle Filipec,

1966). Do periferie patří méně frekventované lexémy, nevžitá slova cizího původu aj. Lexikální zásoba běžně užívaná obsahuje jak základní lexikální jednotky, tak i další jednotky příznakové, které jsou všeobecně aktivně užívané. Mezi základní a běžně užívanou slovní zásobou je plynulá hranice. (Filipec, Čermák, 1985)

4.3.5 Slova zastaralá

Slova zastaralá jsou taková slova, která se v soudobých projevech přestala používat nebo jsou z projevu vytlačována. Tato slova se ale při určitých příležitostech stále v jazyce používají třeba pro potřeby zvláštního vyjádření, z důvodů věcných, stylistických a expresivních. (Hauser, 1980)

Mrtvá slova do této vrstvy nepatří, protože se již v jazyce neobjevují. Jsou to slova staročeská, například *tat* (zloděj), *debr* (údolí) a *drbiti* (musiti). (Hauser, 1980)

Pro zastaralá slova se používá tento název, protože je potřeba zachytit to, že jde o proces vyčleňování ze slovní zásoby. Z tohoto důvodu nemůžeme používat pojem slova stará, protože to označuje jinou skutečnost. Stará slova jsou zde přítomna již po celá staletí a stále mohou být součástí aktivní slovní zásoby, například *otec*, *matka*, *voda* a *země*. (Hauser, 1980)

Uvnitř vrstvy zastaralých slov se podle věcných hledisek i podle jazykových znaků formálních a významových vydělují archaismy a historismy. Mezi těmito vrstvami je velký rozdíl, ale v běžném hodnocení se tyto pojmy nerozlišují, a tak se názvem archaismy označují i historismy, protože sem náleží obě tyto skupiny. (Hauser, 1980)

SSČ registruje 200 jednotek s charakteristikou zastaralý, např. *artilerie*, *bicykl*, *chovanec*, *kaprál*, *krčma*, *mouřenín*, *pastorek/pastorkyně*, *piksla*, *raport*, *sklepník*, *strdí*, *testament*, *trestnice*, *ústroj*, *vůkol* nebo *závdavek*. (Hradilová, 2013)

V současné době se s užíváním zastaralých slov můžeme setkat v uměleckém stylu, a ta zde figurují kvůli vytvoření dobového koloritu, charakteru. Také je nalezneme v historické próze. Archaismy jsou společně s knižními prvky prostředky vyššího stylu, které dodávají projevu na patetičnosti a slavnostnosti. Tvoří kontrast se slovy neutrálními a zejména hovorovými a mohou sloužit k charakteristice postav či k vyvolání komičnosti, proto je jejich užívání vždy záměrné a slohově příznakové. (Hauser, 1980)

Naopak nepříznačkové archaismy se objevují jako jazykový relikv v některých frazeologismech, například *není zbla pravdy* (SSČ *zbla* jako *vůbec nic*), *vzít na paškál* (*velikonoční svíce*, pak *přeneseně modlitby*) nebo *nechat na holičkách* (*holičky* jako *nezralé ovoce*). (Hauser, 1980)

Historismy se používají jak ve stylu uměleckém, tak ve stylu odborném, kde se užívají v základních historických pojednáních, v učebnicích dějepisu, v populárně-vědných dějepisných článcích apod. (Hauser, 1980)

Zastaralá slova se ale také mohou za určitých podmínek stát slovy živými, a tak představují potenciální zdroj rozšiřování slovní zásoby. Zejména lze tento jev pozorovat v období národního obrození, kdy došlo k záměrnému oživení staré slovní zásoby, která v té době byla již zapomenuta. Významnou osobností spojenou s tímto fenoménem byl Josef Dobrovský. Ten dával tomuto způsobu přednost před novotvořením. Tento proces ale není dokumentačně doložen. Dnes je ožívování starých slov jen sporadické a nalezneme jej pouze v souvislosti s historismy. V tomto případě se historismů užívá pro označení nové věci, která je nějak podobná původní, jež nesla dané označení, například *samopal*, *tarasnice* a *houfnice* byly původní názvy husitských zbraní a dnes se těmito názvy označují moderní zbraně. (Hauser, 1980)

4.3.6 Archaismy

Archaismy jsou taková pojmenování, která jsou vytlačována z užívání jiným slovem, které je běžné a živé. (Hauser, 1980)

Archaismy se rozdělují podle několika hledisek, a to podle postupu zastarávání, podle hlediska významového a podle jazykové struktury. (Hauser, 1980)

Slova poněkud zastaralá či zastarávající a slova zastaralá se rozlišují podle postupu zastarávání slova. Hlavní rozdíl tkví v míře stárnutí. Dle SSJČ se jako zastarávající slova označují například *chmelovina* (pivo), *ctitelkyně* a *dějinstvo*. Jako slova zastaralá se uvádí například *bradýř* (holič), *drahný* (dlouhý) nebo *kávník* (kávový ubrus). (Hauser, 1980)

Podle významového hlediska se archaismy nacházejí v různých tematických oblastech. Jedná se o pojmenování různých rozmanitých skutečností, vlastností a dějů. Archaismy se objevují i mezi spojkami (*anžto*) a citoslovci (*medle*). (Hauser, 1980)

Z hlediska jazykové struktury se archaismy rozdělují na lexikální, hláskové, slovtvorné a sémantické. (Hauser, 1980)

Lexikální archaismy jsou dnes nahrazovány synonymy od slov nepřibuzných, například *an* (který), *šuba* (kožich) a *šlojír* (závoj). (Hauser, 1980)

Hláskové archaismy jsou staré hláskové varianty slov, jejichž význam se ale nijak nezměnil, například *ohořalý*, *šenkér* a *mučedlník*. (Hauser, 1980)

Archaismy slovtvorné se tvoří příponami, které jsou u příslušného typu zastaralé. Patří sem stará deminutiva s příponou *-ec*, například *kabátec*, *houfec* a *mlýnec*, a stará deminutiva s příponou *-ce*, například *truhlice*, *lahvice* a *dřevce*. Dále jsou zde slova s archaickou příponou *-stvo*, přičemž označují názvy vlastností, například *přátelstvo*, *hrdinstvo* a *sobectvo*. Vydělují se zde také slova jednotlivá archaická, například *mládec*, *dílnice* a *měštětín*. (Hauser, 1980)

Sémantické archaismy označují zastaralé významy mnohoznačných slov. Například slovo *kus* dříve označovalo dělo, ale dnes se používá ve významu část. Podobnými slovy jsou například *loket* (délková míra), *kupec* (obchodník) a *znamení* (sloužící jako znamení). (Hauser, 1980)

Zastaralý výraz z dřívějších období se ale také může uchovat v současném jazyce, aniž by byl za archaismus považován. Příkladem mohou být tvary jako *očima*, *ušima*, které jsou pozůstatkem duálu. (Martincová, 2017)

4.3.7 Historismy

Historismy jsou slova, která odešla ze slovní zásoby společně se svým denotátem. Tato slova označují historické zaniklé skutečnosti, reálie. (Čechová, 2011)

Historismy se užívají v kontextu určitého časového období, do kterého patří. Jako příklad se uvádějí římské historismy jako *cirkus* a *legie* nebo středověké jako například *purkmistr* a *cimbuří*. Historismy lze seskupovat do věcných okruhů, protože souvisí se společenským životním stylem. Jsou to například názvy starých zbraní (*řemdich*, *sudlice*, *kuše*), staré vojenské tituly a poměry (*verbíř*, *kaprál*, *mušketýr*), názvy zařízení (*hubatka* (nádoba na pivo), *měděnice*, *okřín* (mísa), názvy peněz (*groš*, *tolar*, *zlatka*), názvy řemeslníků a zaměstnání (*mečíř*, *platněř*, *forman*), společensko-politické historismy (*léno*, *panoš*,

továrník a nádeník). Historismy jsou buď domácího původu (*vozataj, koloděj, parolod*), nebo cizího (*rathaus, ungelt, knecht*). (Hauser, 1980)

4.3.8 Slova knižní

Knižní výrazy se častěji vyskytují v jazyce psaném, ale objevit se mohou také v mluvených projevech slavnostního rázu. Vyskytují se ve všech stylových oblastech s výjimkou hovorové stylové oblasti. Vždy a v každém kontextu jsou slova knižní vnímána jako příznaková (Hauser, 1980)

Příznak knižnosti lze rozlišit, když jsou výrazy srovnány se synonymními prostředky neutrálními a hovorovými, například *odvětit* – odpovědět, *chutě* – rychle. (Hauser, 1980)

Knižní výrazy se nejvíce používají ve stylu vyšším, rozlišovaném ve stylovém třídění vertikálním. Jedná se o výrazy jako *chrabrý, unylý a sežehnouti*. Zvláštní vrstvu uvnitř vrstvy knižní tvoří slova papírová, která se uplatňují v administrativním vyjadřování, například *stávající, rukoudání, pozůstávat z čeho*, atd. (Hauser, 1980)

Je potřeba mít na paměti, že slova neutrální a knižní plynule přecházejí z jedné kategorie do druhé. Neutrální prvky se stávají knižními a knižní prvky se stávají neutrálními. Nejlépe lze tento jev pozorovat u cizích slov. Jako knižní se uvádějí výrazy jako *evokovat, persekvovat a procesuální*. O knižní příznak přišla slova jako *ekonom, atraktivní a investice*. Knižní slova lze charakterizovat jako slova, která mohou mít příznak zastaralosti, ale neslučují se s neologizací. (Hauser, 1980)

4.3.9 Frekvence slov

Nejfrekventovanějšími slovy jsou slova gramatická, která slouží k vyjadřování vztahů, souvislostí ve větě a v textu. Jde o některé spojky, předložky a slova s obecným významem, například sloveso *být*. (Čechová, 2011)

Frekvenční slovník češtiny uvádí, že mezi deset nejfrekventovanějších slov patří slovo *a, být, ten, v(e), on, na, že, s(e), z(e) a který*. (Čechová, 2011)

To, jaký výraz je nejfrekventovanější, se ovšem liší také podle stylové oblasti. Pokud jde o oblast odbornou, pro tento styl je typická spojka *i*, pro uměleckou oblast se uvádí jako nejčastější spojka *ale*, pro vypravování spojka *když*, pro administrativní a odbornou oblast je typické zájmeno *tento*, pro uměleckou sféru zase zájmeno *on*. (Čechová, 2011)

Do centra slovní zásoby spadají nejfrekventovanější substantiva a verba jako *pán/pan, život, člověk; být, mít, jít, vidět a dát*. Frekvence adjektiv je závislá na frekvenci substantiv a na výskytu verb je závislý výskyt adverbii. Ze slohového hlediska si lze v odborném a administrativním stylu všimnout vyšší frekvence substantiv a adjektiv a nižší frekvence verb a pronomin, kdežto ve stylu uměleckém je tomu přesně naopak. (Čechová, 2011)

4.3.10 Umělecký styl

Texty literární jsou oblastí komunikace, u které se v dřívějších dobách zdůrazňovala určitá výlučnost a exkluzivnost. Od ostatních komunikačních sfér se odlišuje především tím, že má hlavně estetickou funkci. Tuto funkci mohou plnit i texty nenápadné a neexkluzivní, tedy bez atraktivního „ozvláštňení“, bez obrazů a figur, tedy texty založené na běžném vyjadřování, využívající neutrální jazykové prostředky, což nijak nediskvalifikuje jejich účinek na čtenáře. Umělecké texty využívají prostředky všech variet a vrstev jazyka – repertoár prostředků je ve spojení s tímto stylem neomezený. (Hoffmannová, 2016)

Emocionální působení zprostředkovávají nejen obsahová stránka a sdělované myšlenky, ale zároveň i forma, jazyk a styl psaného textu. Tyto texty spadají do veřejné i privátní komunikace, do psané a mluvené a do dialogické a monologické. Komunikace v této sféře je velmi variabilní a podléhá asi nejméně komunikačním a stylovým normám, jimiž se řídí komunikace v jiných sférách. (Hoffmannová, 2016)

Jungmannův přístup klade důraz na literární kvality komunikace jako je „líbeznost“ nebo „mocnost“ vyjadřování. Havránková studie *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura* (1932) popisuje, že funkční jazyk přiřazený literární komunikaci je charakterizován tím, že není zaměřen na sdělení, ale směřuje k maximální aktualizaci, tedy nápadnosti a neobvyklosti vyjádření. Právě tím se dostává do protikladu k ostatním funkčním jazykům. Nastávají terminologické problémy, které nejsou způsobeny jen známým kolísáním B. Havránka a dalších mezi „funkčními jazyky“ a „funkčními styly“. Vystávají tedy otázky, zda se má hovořit spíše o uměleckém stylu, či snad o stylu umělecké nebo krásné literatury či slovesnosti. Objevují se pochybnosti, zda na základě dominance estetické funkce lze počítat se stylem této sféry jako se stylem funkčním. Variabilita této komunikace totiž představuje obrovské zobecnění. Jednotliví autoři proto doporučují uvažovat o pluralitě stylů v této oblasti, a to o stylu prozaickém, poetickém a dramatickém. (Hoffmannová, 2016)

Stylovou vrstvu pro literární komunikaci nelze jednoznačně definovat, protože beletristé volně používají nejrůznější prostředky a poetismů v současné beletrii je jen malé množství.

Stylová vrstva tedy jde jen naznačit, a to zaměřením se na složky lexika, jako jsou archaismy, historismy, neologismy, nářeční a slangové výrazy, na hromadění synonym, dále na figury, tropy a na využití syntaktických struktur, jako je parataxe, juxtaopozice, elipsa, osamostatňování větných členů a subjektivní slovosled. (Hoffmannová, 2016)

4.3.11 Dosavadní výzkumy

Výzkumem o slovní zásobě se od 90. let zabýval Jiří Kostečka, který získal důležité poznatky zejména o stavu slovní zásoby žáků gymnázií. Jeho cílem bylo nejprve jen vytvoření databáze problémových slov pro praktické výukové účely. Pozdějším cílem bylo zjistit, zda se znalost české slovní zásoby dospívající mládeže opravdu snižuje v porovnání s jejich generačními předchůdci. Pozorování probíhalo prakticky nepřetržitě od roku 1990, a to na Gymnáziu U Libeňského zámku v Praze 8, na Gymnáziu J. Seiferta v Praze, na kolejném Gymnáziu Open Gate a na Gymnáziu V. Hraběte v Hořovicích. Pozorování trvalo osmáct let a zaměřovalo se na žáky na osmiletých a čtyřletých gymnáziích, konkrétně na kvintány a sextány a žáky 1. a 2. ročníku čtyřletých gymnázií. Výzkum zahrnoval žáky z celé republiky, žáky z různých sociálních vrstev, například i z dětských domovů, žáky z menších měst a vesnic z rozsáhlé oblasti středních Čech. Žáci byli požádáni, aby byli upřímní a k neznalosti slov se přiznali. Ve sledovaných třídách vznikla spolupráce bez rozpaků a afektů.

Mapování této problematiky probíhalo metodou pozorování a zápisu slov, která žáci neznali, když na ně narazili při četbě uměleckých textů, novin, učebnic nebo při samotném výkladu. Všechna tato slova byla buď v centru našeho lexika (*slídit, pokorný*), nebo jen mírně mimo ně (*skon, sličný, pokradmu*). Žáci se na slova buď sami zeptali, nebo byli tázáni při podezření, že význam slova neznají.

Výsledkem práce je seznam problémových slov, který obsahuje přes 200 výrazů. Aby se slovo do seznamu zařadilo, bylo potřeba, aby 20 % žáků třídy dané slovo neznalo nebo význam slova odhadovalo z kontextu nepřesně či aby jej žáci pouze tušili ve velmi vzdálených souvislostech (např. *pokorný* vysvětlovali jako *skromný*). Některá slova neznala

třetina třídy, nebo dokonce polovina. V seznamu jsou například uvedena slova *balamutit*, *cudný*, *dlít* nebo *pohnutka*.

U problémového slova byl ponechán slovní druh a u ohebných slov byl převážně uváděn základní tvar (nominativ u substantiv, infinitiv u verb). V seznamu převažují adjektiva a adverbia. J. Kostečka toto vysvětluje tím, že význam těchto slovních druhů se z kontextu odhaduje hůře než význam slovních druhů, které tvoří sémantické jádro věty, tedy verb a substantiv. Příkladem je věta *Z místnosti se linul tklivý zpěv*. Většina lidí, kteří neznají slova *linul* a *tklivý*, odhadne spíše význam verba než adjektiva.

Na základě zjištění J. Kostečky byly vyvozeny dva závěry. Prvním bylo, že za 18 let od roku 1990 došlo k viditelnému propadu aktivní a pasivní znalosti slovní zásoby u žáků ve věku 15 a 16 let. Druhým závěrem bylo, že aktivní i pasivní znalost slovní zásoby byla u značné části mládeže nedostatečná s ohledem na jejich komunikační potřeby.

Primární příčinou je patrně drastický pokles četby kvalitní umělecké literatury a časopisů způsobený rozvojem moderních technologií. Další příčinou je vyšší pracovní vytížení rodičů, které má za následek to, že nemají čas na uvědomělé pěstování a rozvíjení slovní zásoby svých potomků například četbou pohádek. Poslední příčinou je české školství, které pravděpodobně dostatečně neakcentuje čtení v hodinách.

Mezi důsledky úpadku znalosti české slovní zásoby patří nedostatečná úroveň a bohatost žákova vyjadřování, snížení kvality myšlení a nedokonalé porozumění některým textům a menší porozumění výkladům ve škole. (Kostečka, 2007-8)

4.3.12 Pojetí výuky českého jazyka

Podle Klímové (2013) v souvislosti se zavedením *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání* nastává situace, že je učivo různě přesouváno z jednoho ročníku do druhého, někdy dokonce i z jednoho stupně na druhý, a je zpracováno v různé šíři a hloubce. Didaktické zpracování učebnic často také neodpovídá individuálním a věkovým zvláštnostem žáků. Je třeba klást důraz na posílení komunikativní kompetence. Je důležité, aby žáci byli vedeni k hovoru, k zapojení do dialogu a diskuse, a to proto, aby učitel mohl pomoci žákův projev postupně kultivovat, ale také aby se žák zbavil ostychu mluvit před ostatními. Důležitá je skupinová práce a také samostatná práce s odbornou literaturou, jako je *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, *Stručná mluvnice česká* a internet.

Učivo o slovní zásobě je prostředkem k rozvíjení komunikativní kompetence. Z hlediska slov zastarávajících a zastaralých je třeba dovést žáky k poznání, proč některá slova přestávají být užívána a jsou nahrazována slovy novými. Žáci tak získávají informace přímo k tématu, ale současně se rozvíjí komunikativní kompetence, především čtení s porozuměním.

4.3.13 Nauka o slovní zásobě v RVP

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, který je platný od 1. 9. 2021, uvádí v části C, že na 1. stupni základních škol se žáci v rámci jazykové výchovy začínají věnovat učivu o slovní zásobě. Jedná se o porovnávání významů slov, zvláště se jedná o slova opačného významu, slova stejného nebo podobného významu, slova nadřazená, slova podřazená a vícevýznamová slova. Dále se také žáci na 1. stupni učí vyhledávat v textu slova příbuzná. (RVP, 2021, s. 19–20, 23)

Na druhém stupni by se žáci tomuto učivu o slovní zásobě měli věnovat už podrobněji, a to učením se o jednotkách slovní zásoby, slohovém rozvrstvení slovní zásoby (spisovné a nespisovné útvary a prostředky), významu slova, homonymech, synonymech a o obohacování slovní zásoby. Také zde nalezneme obecné poučení o českém jazyce jako o jazyce národním a o jazyce mateřském, dále o jazykové normě a kodifikaci, kultuře jazyka a řeči, původu a základech vývoje češtiny a o jazykových příručkách. (RVP, 2021, s. 23)

Na druhém stupni mají již žáci umět pracovat s *Pravidly českého pravopisu*, se *Slovníkem spisovné češtiny* a s dalšími slovníky a příručkami. (RVP, 2021, s. 23)

5 PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část práce se bude zaměřovat na výsledné vyhodnocení a interpretaci odpovědí z dotazníků, které byly předloženy žákům na dvou školách. Výzkum je zaměřen na žáky devátých a šestých tříd, proto byly dotazníky distribuovány do dvou devátých tříd a dvou šestých tříd. Následovat bude shrnutí rozhovorů s vybranými žáky.

Dotazníkové šetření bude analyzováno po jednotlivých větech, nejprve se zanalyzují výsledky z dotazníku pro šestou třídu a poté pro devátou třídu základní školy. Dále bude uvedena úspěšnost u obou dotazníků a výsledky z dotazníků dvaceti žáků vybraných pro rozhovor budou porovnány s jejich odpověďmi, které poskytl v rámci rozhovoru. Všechna data získaná z rozhovoru budou zanesena do grafů, které budou blíže okomentovány.

5.1 Výzkum

„Výzkum je systematický způsob řešení problémů, kterým se rozšiřují hranice vědomostí lidstva. Výzkumem se potvrzují, či vyvracejí dosavadní poznatky, anebo se získávají nové poznatky.“ (Gavora, 2010 podle Leedy, 1985)

Tento způsob řešení problému vyžaduje soustředěnou a opakovanou činnost, proto je nazýván systematickým. Výzkumem se snižuje lidská nevědomost a odstraňuje nesprávné, neúplné anebo nedokonalé poznání jevů. Má také funkci korekční, proto je v uvedené definici zmíněno, že se jím potvrzují anebo vyvracejí poznatky, které jsou dosud o jevu známé. Potvrzení už známých poznatků je nutné, protože realita se mění a poznání se tomu musí přizpůsobit. Výzkum je cyklické řešení problému. Konečné a definitivní řešení nikdy neexistuje. Naše poznání nikdy nebude úplné, i když se vždy bude zdokonalovat a prohlubovat. V tom je optimistické směřování výzkumu. (Gavora, 2010)

I když hovoříme o výzkumu jako o způsobu myšlení, v empirickém výzkumu jde především o práci s fakty. Fakta se zaznamenávají, zpracovávají a interpretují. Interpretaci se získává nový pohled na existující poznatky o daném pedagogickém jevu. (Gavora, 2010)

5.1.1 Kvantitativní výzkum

Kvantitativní výzkum se zaměřuje na práci s číselnými údaji. Jde o proces zjišťování množství, rozsah nebo frekvence výskytu jevů. Číselné údaje se poté dají matematicky zpracovat. Je možno je sčítat, vypočítat jejich průměr, vyjádřit je v procentech nebo použít další metody matematické statistiky. Tato metoda poskytuje možnost precizního a jednoznačného vyjádření výzkumných údajů v podobě čísel. (Gavora, 2010, s. 35)

5.1.2 Kvalitativní výzkum

Kvalitativní výzkum uvádí zjištění ve slovní podobě. Jde o výstižný popis, který je plastický a podrobný. Tento způsob výzkumu se zaměřuje na význam, který sděluje respondent. Touto metodou nelze zkoumané jevy mechanicky shrnout a sečítat a závěry z nich široce zevšeobecňovat. (Gavora, 2010)

5.1.3 Dotazník

Dotazník jako výzkumná metoda

Dotazník je výzkumná metoda, která využívá písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí. Tato metoda je nejfrekventovanější způsob, který je určen k hromadnému získávání údajů od respondentů. Je to ekonomický výzkumný nástroj, který umožňuje získání velkého množství informací v poměrně krátkém čase. (Gavora, 2010, s. 121)

Elektronický dotazník

Oproti papírovým dotazníkům skýtá elektronický dotazník výhodu v jeho ekonomičnosti a dostupnosti a dává tak i prostor k práci s velkým počtem respondentů. (Gavora, 2010) Kvalita odpovědí závisí na použité formě dotazníku, obsahu dotazníku, na jednoznačnosti otázek a na osobnostních vlastnostech respondentů. Bylo zjištěno, že v elektronických dotaznících s otevřenými otázkami psali respondenti delší odpovědi a odpovědi rozváděli mnohem hlouběji než v případě dotazníků, které byly zasílány poštou. (Schaefer, Dillman, 1998)

5.1.4 Rozhovor

Rozhovor jako výzkumná metoda

Rozhovor je výzkumná metoda umožňující zachycení faktů a hlubší proniknutí do motivů a postojů respondentů. Při rozhovoru lze sledovat vnější reakce respondenta a podle nich usměrňovat další průběh kladení otázek, což například v případě dotazníku není možné. Rozhovor je tedy oproti dotazníku daleko pružnější a volnější. Výzkumník může během rozhovoru otázku přeformulovat a dovysvětlit, aby ji respondent mohl správně pochopit, nebo v případě, kdy respondent odpoví nedostatečně, může respondentovi umožnit, aby svou odpověď více rozvedl. V rozhovoru se používají otázky uzavřené, polouzavřené a otevřené. (Gavora, 2010)

Druhy rozhovoru

Rozhovor může být strukturovaný, polostrukturovaný nebo nestrukturovaný. Strukturovaný rozhovor se vyznačuje tím, že otázky jsou pevně dány, a tak tento způsob rozhovoru

připomíná ústní dotazník. Z hlediska časového a z hlediska náročnosti je jeho vedení méně náročné. (Gavora, 2010)

Nestrukturovaný rozhovor umožňuje úplnou volnost odpovědi. Je stanovené jen téma, obsahový rámec a otázky se odvíjí od průběhu rozhovoru. Tento způsob rozhovoru přináší nové, často nepředpokládané informace. Získané údaje je ale nutné dostatečně kategorizovat. Tato forma rozhovoru je z hlediska námahy a jeho vedení nejtěžší a vyžaduje nejvíce zkušeností výzkumníka. (Gavora, 2010)

Polostrukturovaný rozhovor je na pomezí mezi rozhovorem strukturovaným a nestrukturovaným. Zde je stanovené základní obsahové schéma a několik základních otázek. Další otázky vznikají v průběhu rozhovoru. (Gavora, 2010)

5.2 Stanovení zkoumaného vzorku

V říjnu 2022 byla oslovena jedna základní škola a v březnu 2023 druhá. Obě školy s výzkumem souhlasily pod podmínkou dodržení GDPR a anonymity. Pro výzkum byla vybrána jedna devátá třída základní školy A a dvě šesté a jedna devátá třída druhého stupně základní školy B. Tato nesourodá sestava tříd byla zapříčiněna nízkým počtem žáků deváté třídy v druhé základní škole.

První zkušební výzkum na malém vzorku respondentů proběhl v lednu 2023 a druhý v únoru téhož roku. Finální výzkum určený ke zmapování znalostí žáků 6. a 9. tříd na základní škole byl prováděn v časovém úseku od března 2023 do dubna 2023. Ve všech těchto případech bylo použito dotazníkové šetření v on-line podobě ve formě dotazníku Google Forms.

Pro analýzu bylo získáno celkem 28 respondentů z šesté třídy a 44 respondentů z deváté třídy.

Pro další zkoumání byla zvolena metoda rozhovoru, přičemž z obou šestých a devátých tříd bylo vybráno celkem dvacet žáků (10 dívek a 10 chlapců), kteří byli požádáni o rozhovor ohledně jejich vyplněného dotazníku.

	Šestá třída	Devátá třída
Počet respondentů ze školy A	0	23
Počet respondentů ze školy B	28	21

Tabulka 1: Počet respondentů ze škol vybraných pro výzkum

5.3 Metoda zpracování a analýzy dat

5.3.1 Metody užití při zkoumání

Pro výzkum, kterým se zabývá tato práce, byla zvolena forma strukturovaného dotazníku o 15 položkách s možností otevřené odpovědi. Dotazník obsahuje 15 vět z ukázek z knih českých autorů z čítanek pro druhý stupeň. Ve větách jsou slova, která byla na základě předpokládané úrovně informovanosti žáků vyhodnocena jako obtížně srozumitelná pro žáky druhého stupně, zvýrazněná hůlkovým písmem. Žáci dle pokynů měli takto zvýrazněné slovo vysvětlit za pomoci synonyma či slovo vlastními slovy definovat.

Při sestavování dotazníku bylo rozhodnuto o tom, že bude upuštěno od uvádění izolovaných slov. Slova byla vždy uvedena ve větě, která měla žákům pomocí kontextu význam přiblížit. Pro dotazník byl vyměřený časový limit 30 minut. Žáci byli požádáni o uvedení jména, příjmení, třídy a jména školy kvůli následnému rozhovoru, který navazuje na dotazník vybraného žáka, ale později byly veškeré osobní informace žáků anonymizovány.

Dotazníky byly zpracovány manuálně a vyhodnocovány individuálně.

V dotazníku pro 6. třídu bylo celkem sesbíráno 420 odpovědí od 28 respondentů. Z toho bylo 54 správných odpovědí a 366 chybných odpovědí. Celková úspěšnost dotazníkového šetření v šesté třídě byla 12,9 %.

V dotazníku pro 9. třídu bylo celkem sesbíráno 660 odpovědí od 44 respondentů. Z toho bylo 238 správných odpovědí a 422 chybných odpovědí. Celková úspěšnost dotazníkového šetření v deváté třídě byla 36,1 %.

Při interpretaci dotazníků nebyla zohledňována pravopisná správnost, protože se výzkum zaměřoval na to, zda žáci pojem uvedený ve větě dokážou vysvětlit, a prokázat tak znalost uvedeného jevu.

Pro potřeby tohoto výzkumu byla také vybrána forma nahrávaného strukturovaného a polostrukturovaného rozhovoru s žáky a nenahrávaného nestrukturovaného rozhovoru se dvěma učiteli českého jazyka.

Po sesbírání odpovědí z rozhovoru s žáky byla uskutečněna kategorizace dat. Odpovědi byly zařazeny do širokých kategorií a jednotlivé počty v kategoriích byly poté zanášeny do grafů, které byly detailněji okomentovány.

5.4 Limity výzkumu

Limity výzkumu spočívají v tom, že byly vybrány pouze dvě základní školy. Ze školy A bylo získáno 23 respondentů pouze z 9. třídy a ze školy B 28 respondentů z 6. třídy a 21 respondentů z 9. třídy. Dalším limitem výzkumu je, že je třeba počítat s tím, že někteří respondenti nejsou ochotni odvodit si význam slova z kontextu a v odpovědi uvedou, že nevědí.

Limitem části výzkumu prováděné formou rozhovoru je, že se jí účastnilo pouze 20 respondentů. Nemůžeme proto tento výzkum vztáhnout na všechny žáky druhého stupně základních škol, ale musíme tento výzkum brát spíše jako menší výzkumnou sondu, a tak z tohoto výzkumu nelze vytvářet obecné závěry.

5.5 Výsledky výzkumu

5.5.1 Dotazníkové šetření v rámci šesté třídy a interpretace výsledků

Graf 1: Úspěšnost žáků 6. třídy při vysvětlování vyznačených slov v dotazníku

Procentuálně vyjádřená znalost slov v dotazníku pro 6. třídu	
lexém	správné odpovědi
milost	14,30 %
jeseň	7,10 %
krůpěj	25 %
zálesák	3,60 %
poděšeno	14,30 %
rozptýlit	10,70 %
nejjudatnější	14,30 %
kalamář	3,6 %
pamětník	7,10 %
monumentální	3,60 %
tíseň	17,90 %
vdova	3,60 %
akutně	25 %
svolení	32,10 %
háječek	10,70 %

Tabulka 2: Procentuálně vyjádřená znalost slov v dotazníku pro 6. třídu

Graf č.1 a tabulka č. 2 znázorňují výsledky dotazníkového šetření v šesté třídě. Celková úspěšnost v dotazníku pro šestou třídu činila 12,9 %. Žáci šesté třídy měli celkově značné problémy s vysvětlováním jednotlivých slov uvedených ve větách, které byly vybrány z čítanek pro 6. a 7. třídu aktuálně používaných školou. Při dotazníku se žáci snažili i ptát učitelů, protože většinu uvedených slov neznali, a v rámci rozhovoru se i vybraní žáci svěřili, že některá slova nikdy neslyšeli. Žáci byli zároveň motivováni k tomu, aby co nejméně uváděli možnost odpovědi, že nevědí, co slovo znamená, a aby se v případě, že slovo neznají, pokoušeli vyvodit význam slova z kontextu věty, ve které bylo slovo vždy uvedeno. Přesto se většina žáků uchýlila k tomu, že napsali, že neví, co slovo znamená, a nepokoušeli se o odvození významu.

Ze zjištěných výsledků je dále patrné, že žáci měli největší problém vysvětlit slova *zálesák*, *kalamář*, *monumentální* a *vdova*. Lépe si pak s vysvětlováním vedli u pojmů *svolení*, *akutně* a *krůpěj*.

Př. č. 1

Dávili a zabíjeli bez MILOSTI ostatní živé tvory, Tezkatlipoka se spokojeně smál, ale brzy na to sám doplatil: jaguáři si počíhali i na černé slunce a roztrhali jej svými zuby a drápy na kusy.

(Vladimír Hulpach – Návrat Opeřeného hada – O čtyřech sluncích)

Slovo *milost* v této souvislosti nemá žádný příznak. Podle SSČ lze nahradit slovy *slitování* a *milosrdenství*. Bylo vybráno, protože jsme chtěli zjistit, zda je toto slovo součástí slovní zásoby žáků, či nikoliv. U tohoto slova byla nejčastější špatná odpověď *hodný*, „*milí*“ a *lásky*. Jako správnou odpověď žáci uváděli, že slovo *milost* je v tomto kontextu synonymem ke slovu *slitování*.

Pojem správně vysvětlili 4 žáci z 28 žáků.

Žáci, kteří odpovídali slovy *hodný*, „*milí*“ a *lásky*, si slovo *milost* spojili s pozitivní konotací slova, ale nezaměřili se na slovní spojení *bez milosti*. Z toho soudíme, že se žáci soustředili na izolované slovo a nevěnovali pozornost kontextu.

Př. č. 2

Minulo léto, přešla JESEŇ, nastala zima.

(Alois Jirásek – Staré pověsti české – Durynk a Neklad)

Slovo *jeseň* je v SSČ označeno jako knižní a znamená *podzim*. Kontext ukázky mohl být pro žáky velmi nápomocný, ale přesto pouze dva žáci správně odpověděli, že se jedná o slovo *podzim*. Slovo *jeseň* se tedy ukázalo s ohledem na žáky jako velmi obtížné. Špatné odpovědi zahrnovaly slova *jaro*, *léto*, *zima* a „*osin*“

Pojem správně vysvětlili 2 žáci z 28 žáků.

Žáci se zřejmě soustředili pouze na slovo a vypustili jeho kontext.

Př. č. 3

Do čisté radosti však ukápla kalná KRŮPĚJ smutku.

(Eduard Petiška – O egyptském princí, který utíkal před svým osudem)

Slovo *krůpěj* je v SSČ označeno jako knižní. Jeho synonymem je slovo *kapka*.

Sedm žáků správně uvedlo pojmy *kapka* a *slza*. Špatné odpovědi zahrnovaly slovo „*krupečna*“.

Pojem správně vysvětlilo 7 žáků z 28 žáků.

V případě správných odpovědí je možné, že žáci znají ostatní kolokace se slovem *krůpěj*, například *krůpěj potu*.

Př. č. 4

Nahoře, daleko na severu žil na Bobří řece ve Sluneční zátocce uprostřed lesní divočiny ZÁLESÁK Farell se svým malým synkem Royem.

(Jaroslav Foglar – Hoši od Bobří řeky)

Slovo zálesák nemá podle SSČ žádný příznak a jeho význam je (*osamělý*) *obyvatel lesů* (*lovec, dřevorubec*). Zajímalo nás, zda je slovo součástí pasivní slovní zásoby žáků, či ne.

V tomto případě se jako slovo nejpodobnější slovu *zálesák* objevilo slovo *skaut* a to jednou. Zbytek odpovědí zahrnoval slova *hajný, les, člověk, lesník, bobří, bača, měšťák* a *bezdomovec*.

Pojem správně vysvětlil 1 žák z 28 žáků.

Pro žáky bylo zřejmě nápomocné, že v základu je slovo *les*. To žáky podnítilo k odpovědím jako je *hajný, lesník* a *bača*, protože všichni tito jmenovaní mají blízko k lesu a jsou propojeni s přírodou. Bohužel ale žádná z těchto odpovědí nesplňuje definici slova *zálesák* úplně.

Př. č. 5

Čekající stádo bylo náhlým zmizením a žalostným troubením svého starého zkušeného vůdce PODĚŠENO.

(Josef Augusta – Za mamutem)

Ve slovníku je uvedeno ve tvaru *poděšený* a slovo *poděsit* slovník definuje jako *silně postrašit, polekat, vyděsit*. U slova není uveden žádný slovní příznak.

Mezi správné odpovědi bylo zařazeno „*boj se*“, *vystrašené*, *vystrašeno* a *postrašeno*. Špatné odpovědi zahrnovaly *pověšení* a *strašidelní*.

Pojem správně vysvětlili 4 žáci z 28 žáků.

V tomto případě mohlo žáky zmást, že slovo je uvedeno v opisném pasivu. Žáci sami opisná pasiva pravděpodobně nepoužívají a spíše by je nahradili adjektivem. V případě odpovědi *pověšení* si žáci vzpomněli na slovo, které je slovu *poděšeno* podobné větším množstvím stejných hlásek.

Př. č. 6

Štefan se pokusil ROZPTÝLIT chlapce nějakou zábavou, ale nepodařilo se mu to.

(Miloš Kosina – Hoši z modré zátoky)

V SSČ je slovo definováno jako *přivést do lepší nálady* a *pobavit*. Slovo dle SSČ nemá žádný příznak.

V tomto případě byly uznávány jako správné odpovědi slova *zaměstnat*, *zabavit* a *upoutat pozornost*, což byly odpovědi tří žáků. Zbytek žáků pojmy vysvětloval slovy *ztratit pozornost*, *naštvaný*, *naštvat*, *rozrušit*, *rozesmát*, a *znervóznět*.

Pojem správně vysvětlili 3 žáci z 28 žáků.

Žáci pravděpodobně nevěnovali pozornost kontextu věty nebo si větu interpretovali jinak, než jaký byl záměr sdělení. Dalším významem slova *rozptýlit* je podle SSČ *odvést pozornost*, *způsobit nesoustředění*. Žáci, kteří nevěnovali pozornost kontextu, odpovídali slovy *ztratit pozornost*. V tomto případě by to žáci mohli pochopit tímto způsobem a odpovědět slovy *ztratit pozornost*. Slovo *rozesmát* si žáci pravděpodobně spojili se slovem *zábava*.

Př. č. 7

My jsme ti NEJUDATNĚJŠÍ, protože jsme postrachem všech nepřátel.

(Karel Poláček – Bylo nás pět)

SSČ u slova *udatný* uvádí synonyma jako *statečný*, *odvážný* a *neohrožený*. V SSČ nebyl uveden u tohoto slova žádný příznak.

Dvě správné odpovědi uváděly slovo *nejstatečnější*, dalšími nejbližšími správnými odpověďmi byla slova *nejlepší* a *zdatní*. Zbytek odpovědí zahrnoval slova *nejjedovatější* a *nejaktuálnější*.

Pojem správně vysvětlili 4 žáci z 28 žáků.

Nesprávnou odpověď *nejjedovatější* mohli žáci volit kvůli slovu postrach, ale zároveň jsou slova *nejjedovatější* a *nejaktuálnější* velmi podobná slovu *nejudatnější* kvůli velkému množství stejných hlásek.

Př. č. 8

Je to už dávno, plnicí pera ještě nebyla, psalo se perem s násadkou, což bylo velmi zajímavé, násadka mohla být modrá, žlutá nebo růžová anebo také zelená a inkoust býval v KALAMÁŘÍCH, naléval se z velké lahve, což byl kámen úrazu, jak se vzápětí ukáže.

(Miloš Macourek – Sépie)

Slovo je v SSČ definováno jako *nádobka na inkoust* bez jakéhokoliv příznaku. Podle V. Nováka (2006) Je slovo kalamář poněkud odlišný případ. V našich současných slovnících toto slovo není označeno jako historické i přesto, že bylo pod vlivem jazykového vývoje vytlačeno z centrální části slovní zásoby na její periferii, protože v dnešní době označuje předmět, který se už nepoužívá. Z tohoto důvodu V. Novák považuje slovo kalamář za historismus.

Nejbližší a jedinou správnou odpovědí byla „*skleněná lahvička*“. Zbytek odpovědí zahrnoval slovo „*krab*“ a „*kalamar*“.

Pojem správně vysvětlil 1 žák z 28 žáků.

Domníváme se, že žáci se zaměřili na slovo bez kontextu a zaměnili jej za slovo kalamář, které následně vysvětlili slovem krab, které ale označuje jiného mořského živočicha.

Př. č. 9

A tak jsem se setkávala at' už v archivech nebo u PAMĚTNÍKŮ samozřejmě s dobou, kdy se v našich městech ještě hodně „němčilo“.

(Marie Ulčová – Čeština je líbezná řeč)

V SSČ je slovo definováno jako *kdo něco pamatuje, zažil*.

Jako správné byly vyhodnoceny odpovědi *starší člověk* a *starých lidí*, které uvedli dva žáci. Dále žáci volili slova *náhrobek* a *hrob*.

Pojem správně vysvětlili 2 žáci z 28 žáků.

Domníváme se, že žáci slovo *pamětník* pravděpodobně zaměňují se slovem *památník* ve významu *kamenná stavba* nebo se slovem *pomník* (dle SSČ *sochařský výtvar k uctění něčí památky*), a proto mohli jako odpověď volit slova *náhrobek* a *hrob*. Žáky nejspíše nenapadlo si slovo *pamětník* spojovat s osobou.

Př. č. 10

Učiní tak bezpochyby i sochař, mající z kamene ztesati MONUMENTÁLNÍ podobu českého reformátora, aniž mu to budeme vyčítati.

(Zikmund Winter – Podoba Husova)

V SSČ je slovo definováno jako *mocně, velkolepě působící, mohutný* a *velkolepý*. Slovo je uvedeno jako knižní.

Jeden žák odpověděl správně, a to slovem *obrovská*. Zbytek respondentů volil slova *monument, divný, nádhernou, vynikající, sochu* a „*bezpochyb*“.

Pojem správně vysvětlil 1 žák z 28 žáků.

Žákům mohlo dělat potíže to, že je slovo latinského původu.

Př. č. 11

Jednou, to už je ale opravdu strašně dávno, byl tady u nás všude velký strach a TÍSEŇ.

(Arnošt Goldflam – Tatínek a drak lidožrout)

V SSČ je slovo vysvětlováno jako *stav úzkosti, deprese, sklíčenost* a *tíha*.

Jako správné byly označeny odpovědi *úzkost* a *těžkost*. Špatné odpovědi zahrnovaly slova *těsno, nouze, napětí, píseň* a *být v úzkých*.

Pojem správně vysvětlilo 5 žáků z 28 žáků.

Žákům mohlo činit poníže to, že slovo není uvedené v dostatečném kontextu. Odpověď *píseň* žáci pravděpodobně volili kvůli podobnosti znění se slovem *tíseň*. Většinou si ale žáci slovo *tíseň* spojovali s nepříjemným psychickým stavem.

Př. č. 12

Jedna chudá VDOVA měla dvě dcery, dvojčata.

(Božena Němcová – O zlatém kolovrátku)

V SSČ je slovo *vdova* definováno jako *žena, jejíž manžel zemřel*.

Jako jediná správná odpověď byla vyhodnocena odpověď „*paní zesnulého*“. Mezi špatné odpovědi byly zařazeny odpovědi *žena bez muže s dětmi, matka, žena, žena bez manžela a pěstounka*.

Pojem správně vysvětlil 1 žák z 28 žáků.

Odpovědi *žena bez muže s dětmi, matka, žena, žena bez manžela a pěstounka* byly vyhodnoceny jako nesprávné, protože sám toho, že ta žena má děti, není důležitý. Důležitý je sám, který vypovídá o tom, že ten absentující muž je mrtvý.

Žáci pravděpodobně význam slova odhadovali z kontextu věty, protože často nepřesně uváděli, že *vdova* je nějakým způsobem spojena s dětmi.

Př. č. 13

„Libor potřebuje nové kalhoty,“ řekla někomu za svými zády. „Absolutně AKUTNĚ!“

(Iva procházková – Únos domů)

Dle SSČ je slovo definováno jako *naléhavý a bezprostřední*.

Jako správné byly vyhodnoceny odpovědi *rychle, hned, nutně a okamžitě*. Mezi špatnými se objevilo slovo *důležitý*.

Pojem správně vysvětlilo 7 žáků z 28 žáků.

Je možné, že vyšší úspěšnost při vysvětlování pojmu *akutně* je zapříčiněna tím, že se tento výraz podle ČNK často vyskytuje v publicistice.

Př. č. 14

Standa prosil tatínka o SVOLENÍ k výletu na řece.

(Alena Santarová – Jak vlastně začaly prázdniny?)

Dle SSČ je slovo *svolit* definováno jako *dát souhlas, připustit, souhlasit a přivolit*.

Jako správné byly vyhodnoceny odpovědi *povolení* a *dovolit*. Mezi špatné odpovědi bylo zařazeno například slovo *povel*.

Pojem správně vysvětlilo 9 žáků z 28 žáků.

Př. č. 15

Houbařím v HÁJEČKU nad mlýnem, sbírám žluté lištičky, když slyším křik.

(Ota Pavel – Jak jsme zahynuli na rybách)

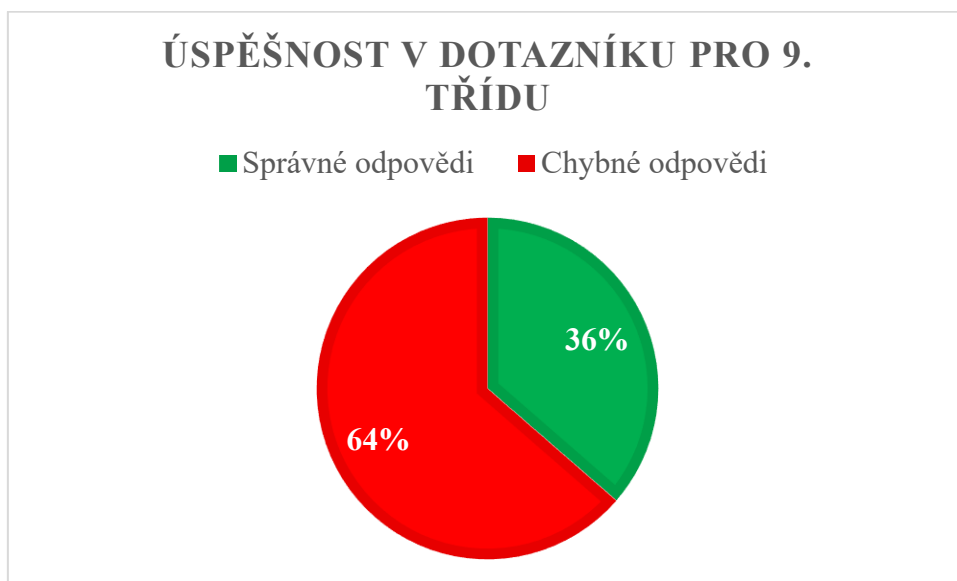
Dle SSČ je slovo definováno jako *nevelký les, zpravidla listnatý*.

Mezi správné odpovědi bylo zařazeno *háj* a *les*. Špatné odpovědi zahrnovaly slova *díra*, *doupě* a *domeček*.

Pojem správně vysvětlili 3 žáci z 28 žáků.

Žáci pravděpodobně nevěnovali pozornost kontextu a také je možná zmátlo to, že slovo *háj* je zde jako deminutivum *háječek*.

5.5.2 Dotazníkové šetření v rámci deváté třídy a interpretace výsledků

Graf 2: Úspěšnost žáků 9. třídy při vysvětlování vyznačených slov v dotazníku

Celková úspěšnost deváté třídy při vysvětlování jednotlivých pojmů	
lexém	správné odpovědi
povít	81,80 %
zneuživí	20,50 %
klamně	47,70 %
ošatka	65,90 %
repertoár	52,30 %
box	6,80 %
kmán	13,60 %
roztrapovat	4,50 %
hřad	9,10 %
usedavý	15,90 %
epitaf	59,10 %
garde	45,50 %
činžáky	27,30 %
zámožný	47,70 %
šizuňk	54,50 %

Tabulka 3: Procentuálně vyjádřená znalost slov v dotazníku pro 9. třídu

Graf č. 2 a tabulka č. 3 znázorňují výsledky dotazníkového šetření v deváté třídě. Celková úspěšnost v dotazníku pro devátou třídu činila 36,1 %. Žáci byli opět motivováni k tomu, aby co nejméně uváděli odpověď, že nevědí, co slovo znamená, a aby se v případě, že slovo neznají, pokoušeli vyvodit význam slova z kontextu věty, ve které bylo slovo vždy uvedeno. Ze zjištěných výsledků je patrné, že žáci měli největší problém vysvětlit slova *roztrapovat*, *box* a *hřad*. Lépe si pak s vysvětlováním vedli u pojmů *povít*, *ošatka*, *repertoár*, *epitaf*, *garde*, *zámožný* a *šizuňk*.

Př. č. 1

Adam pojal Evu za manželku a ta mu POVILA syna, jehož jméno bylo Kain.

(Ivan Olbracht – Biblické příběhy – Vražda Kainova)

SSJČ definuje slovo povíti jako *porodit*. Slovo je označeno jako poněkud zastaralé.

Jako správné byly vyhodnoceny odpovědi *porodila*, *zplodila* a *přivedla na svět*. Nakonec byla uznána i odpověď *dala*, protože věta má s tímto slovem stejný význam. Mezi chybnými se objevovala slova *zabila*, *dovolila*, *souhlasila*, *řekla*, *přinesla*, *pověděla* a *oznámila*.

Pojem správně vysvětlilo 36 žáků ze 44 žáků.

Žáci si pravděpodobně mysleli, že slovo povít má význam někomu něco sdělit, proto uváděli slova jako *oznámila*, *řekla* a *souhlasila*. Je možné, že slovo *zabila* je spojeno s příběhem

Kaina a Ábela, a proto si slovo vyložili tímto způsobem. Domníváme se, že vyšší úspěšnost je zapříčiněna nápomocným kontextem.

Př. č. 2

Nýbrž jakož na těle někdo z mládí zdrav jest a zdárně roste, potom ZNEDUŽIVÍ a zákrskem bude; jiný naproti tomu z mládí krsá a kyše, potom z toho vyjda v jonáka zroste: tak na myslí někdo příliš brzy vtipný jest a potom tupne; jinému nejprve těžce přichází, potom vpravdě se proniká všudy.

(Jan Amos Komenský – Didaktika)

SSČ vysvětluje jen slovo *neduh*, a to jako *vleklejší nemoc* a *neduživý* jako *trpící neduhem*. Tento pojem byl pro žáky značně problematický. Předpokládali jsme, že si vybaví slovo *neduh* a podle něj si slovo vysvětlí. Jako nejbližší správné odpovědi byly schváleny odpovědi *oslábne, je slabý, onemocní, nemocen, nedovyvinutý* a *chory*. Někteří žáci uvedli více synonym. Z nesprávných odpovědi žáci nejčastěji uváděli slova *vyroste, zneužití, zneuctěný, zlení, dospěje, nedůvěrný, zkrachuje, zemře* nebo *projde pubertou*.

Pojem správně vysvětlili 4 žáci ze 44 žáků.

Kontext zde mohl být zavádějící. Úryvek obsahuje spoustu nefrekventovaných a zastaralých slov, a to mohlo žáky zmást. Tento úryvek byl z čítanky vybrán právě z toho důvodu, že obsahuje mnoho slov, která nejsou příliš frekventovaná. Jeho autorem je J. A. Komenský a domníváme se, že tento text je s ohledem na informovanost žáků 9. třídy velmi obtížný pro porozumění.

Př. č. 3

Koljovy oči se na vteřinu rozšíří v jakési KLAMNÉ naději a vzápětí pohasnou.

(Zdeněk Svěrák – Kolja)

SSČ slovo vysvětluje jako *mylné, uvádějící v klam* nebo *založený na klamu*.

Jako správné byly vyhodnoceny odpovědi *mylné, že lže, falešné, lživé* a *nepravdivé*. Ze špatných odpovědi žáci uváděli slova *velké, nedůvěryhodné* a *zázračné*.

Pojem správně vysvětlilo 21 žáků ze 44 žáků.

Je možné, že žáci si slovo klamně spojili se slovem klamat ve významu lhát, a proto jej téměř polovina správně vysvětlila. Domníváme se, že v případě slov *velké* a *zázračné* si žáci slovo naděje zkoušeli představit v různých kolokacích. Slovo *nedůvěryhodné* se se slovem naděje neváže, ale má negativní konotaci a žák si zřejmě nemohl vzpomenout na žádné vhodnější synonymum.

Př. č. 4

Psi vyskočili z bud, protáhli se a jedním skokem byli u babičky; kdyby se byla nechránila, byli by ji zajisté porazili a OŠATKU se zrnem pro drůbež z rukou vyrazili.

(Božena Němcová – Babička)

Dle SSČ jde o *okrouhlou mělkou slaměnou nebo proutěnou nádobu*.

Jako správné odpovědi byly uvedeny například odpovědi *košík, miska, pletená mísa* a *koš*.

Mezi nesprávné patřily *šátek, krabička, taška* a *část zvířecího těla*.

Pojem správně vysvětlilo 29 žáků ze 44 žáků.

Velmi častou nesprávnou odpovědí bylo slovo *šátek*, pravděpodobně kvůli tomu, že jsou si slova z důvodu velkého množství stejných hlásek velice podobná. Slova *krabička* a *taška* sice také označují předmět, který slouží k přenášení menších objektů, ale přesto nesplňují definici slova *ošatka*. V tomto případě žáci pochopili kontext a pokusili se slovo nahradit, avšak nejedná se o synonyma, tudíž nemohly být odpovědi vyhodnoceny jako správné. Odpověď *část zvířecího těla* byla pravděpodobně zvolena z toho důvodu, že žák z kontextu pochopil, že v úryvku figurují zvířata.

Př. č. 5

V deseti letech najednou zařadil tohle slůvko do REPERTOÁRU sám.

(Táňa Fišerová – Proč)

SSČ slovo *repertoár* vysvětluje jako *soubor, zásoba prostředků k výběru*.

Odpovědi, které byly vyhodnoceny jako nejbližší vyznačenému slovu, byly *slovník, mluva, vyjadřování* a *soubor*. Za chybné byly označeny odpovědi *oprava, rozhovor, denní program, záznam, záznamník* a *divadlo*.

Pojem správně vysvětlilo 23 žáků ze 44 žáků.

Ve většině případů si žáci slovo repertoár spojovali se slovem *divadlo*, a proto k němu nesprávně přiřazovali slova, která s divadlem souvisí.

Př. č. 6

Už jste se nasnídali, přečetli jste všechny noviny a teď jste se pohodlně opřeli v měkkém BOXU a zamyšleně se díváte na mísu koblíh.

(Zdeněk Jirotka – Saturnin)

SSČ slovo *box* definuje jako *oddělený prostor (v místnosti)*.

Zde byly jako správné odpovědi schváleny pouze tři, a to *místo, kde je stůl a dvě lavice oddělené od ostatních, oddělení a oddíl*. Spousta špatných odpovědí zahrnovala slova *křeslo, krabice, sedačka a pohovka*.

Pojem správně vysvětlili 3 žáci ze 44 žáků.

Žáci si slovo *box* asociovali s anglickým významem slova *box*, které znamená krabice. Další špatné odpovědi byly vyvozeny z kontextu a vždy uváděly kusy nábytku, na kterých se sedí.

Př. č. 7

Dá se říct, že též muž či KMÁN, jak kdo chce.

(Jan Werich – Chlap, děd, vnuk, pes a hrob)

V SSČ je definice tohoto slova *bezvýznamný, podřízený člověk*.

Mezi správné odpovědi byly zařazeny odpovědi *obyčejný, prostý člověk a prostý muž*. Mezi nesprávnými se často objevovala slova *chlap, druh, pán, člověk, hoch a kluk*.

Pojem správně vysvětlilo 6 žáků ze 44 žáků.

V nesprávných odpovědích bylo často uvedeno, že se jedná o člověka mužského pohlaví, ale odpovědi neobsahují sém, že je nižšího postavení.

Př. č. 8

První motorku jsme měli laurinku, tu, co se musela ROZTRAPOVAT.

(Bohumil Hrabal – Večerní kurs)

Toto slovo nebylo v SSČ nalezeno. V čítance je toto slovo vysvětlováno jako „*silou roztlačit*“. S tímto pojmem měli žáci větší obtíže. Jako správné byly uznány odpovědi

rozstrkat a roztláčovat. Mezi chybnými byly odpovědi *opravit, rozbít, rozebrat a nastartovat.*

Pojem správně vysvětlili 2 žáci ze 44 žáků.

Odpovědi *opravit a nastartovat* jsou spojeny s aktivitou, která musí být vykonána před použitím motorčky, aby mohla být uvedena do chodu. Všechny tyto odpovědi se pojí se slovem *motorka*. Žáci pravděpodobně hledali jen sloveso, které znají a které si mohou se slovem *motorka* spojit.

Př. č. 9

Rodiče to dlouho trpěli, ale onoho večera, když tatínek viděl, jak Vilém s přikrývkou v podpaží opět leze do kurníku, řekl si, že je nejvyšší čas to nocování na HŘADU mu zatrhnout.

(Zdeněk Svěrák – Svědecká výpověď o požáru mlýna)

Dle SSČ slovo *hrad* znamená *bidlo*.

Jako správná byla uznána odpověď *bidlo*. Mezi špatnými se nejčastěji objevovala slova *kurník, sláma, vejce, venku a čas*.

Pojem správně vysvětlili 4 žáci ze 44 žáků.

Žáci často uváděli slova, která souvisí s chovem slepic. Z toho usuzujeme, že se žáci více zaměřili na kontext než na vyznačené slovo. V případě odpovědi *čas* si mohl žák vzpomenout na slovo *načas*, které znamená dočasně.

Př. č. 10

Veronika Pekařová propukla v USEDAVÝ pláč.

(Michal Viewegh – Výchova dívek v Čechách)

SSČ slovu *usedavý* definuje jako *bolestný, velmi dojmavý*.

Jako správné odpovědi byla vyhodnocena slova *silný, bolestný, žalostný a velký nářek*. Jako chybné odpovědi pak *nesnesitelný, neustálý, tichý a rozpačitý*.

Pojem správně vysvětlilo 7 žáků ze 44 žáků.

Věta neposkytuje dostatečný kontext pro odhalení významu slova. Žáci se tak snažili vybírat z možných kolokací, které znají a které se pojí se slovem *pláč*.

Př. č. 11

Z Cimrmana opravdu jako z vulkánu tryskaly na všechny strany mohutné erupce objevů z oblasti fyziky, chemie, botaniky, filosofie, na něž pak dopadala sprška soch, obrazů divadelních her, básní, referátů i jeho slavných kondolenčních listů, a vysoko nahoře se pak ještě dlouho vznášelo mračno drobných aforismů, matematických vzorců a historických dat, aby se nakonec, kdy už se zdálo, že se živel zcela uklidnil, snesl z jasné oblohy výmluvný Mistrův EPITAF: Budoucnost patří aluminu!

(Ladislav Smoljak, Zdeněk Svěrák – Cimrmanova cesta za českou pohádkou)

SSČ slovo *epitaf* definuje jako *náhrobní nápis*.

Jako správné byly vyhodnoceny odpovědi *nápis na náhrobním kameni* a *náhrobní text*. Ty nesprávné zahrnovaly odpovědi *nápis* nebo *náhrobek*.

Pojem správně vysvětlilo 26 žáků ze 44 žáků.

V případě odpovědi *nápis* nebyla tato odpověď vyhodnocena jako správná, protože neobsahuje sém toho, že nápis je k nalezení na náhrobním kameni. V případě odpovědi *náhrobek* chybí sém toho, že se jedná o *nápis na náhrobku*, nikoliv o *náhrobek* jako takový.

Př. č. 12

Moje máma pro plesy a takové věci neměla vůbec pochopení a s bídou mi ušila jedny plesové šaty, které na mně visely zplihle a nedržely fazónu, protože to byla mizerná látka, co z ní byly ušité, ani se mnou nechodila jako GARDE, a tak jsem vždycky šla v doprovodu Renátiny maminky a její brácha mě odvedl na tramvaj, když se šlo domů.

(Zdena Salivarová – Proč jsem tak krásně hrála Bruchův koncert)

V SSČ *garde* neboli *gardedáma* znamená *průvodkyně dívky do společnosti (zvl. k tanci)*.

Jako správná odpověď bylo vyhodnoceno slovo *doprovod*. Mezi nesprávnými byly odpovědi *ochranka*, *obránce* nebo *vojenská jednotka*.

Pojem správně vysvětlilo 20 žáků ze 44 žáků.

Domníváme se, že si žáci spojili slovo *garde* se slovem *bodyguard*, tudíž jako odpověď volili slova jako *ochranka* či *obránce*, nebo si slovo možná spojili se slovem *garda*, které SSČ vysvětluje jako *dobrovolný ozbrojený sbor organizovaný na podporu a obranu nějakého politického hnutí*, proto odpověď *vojenská jednotka*.

Př. č. 13

Vykládal, že má předky někde na severu Čech a patří mu krásné ČINŽÁKY a on na nich bude jednou hospodařit, ale pořád neměl čas jet se na ty domy podívat.

(Ota Pavel – Běh Prahou)

Dle SSČ se slovo *činžák* definuje jako *činžovní dům* a dle SSJČ jako *několikaposchod'ový (většinou řadový) dům s nájemními byty; činžovní dům*.

Jako správné byly vyhodnoceny odpovědi *domy, bytové domy a vysoké domy*. Mezi chybnými se nejčastěji objevovala slova *vily, paneláky, pole, nemovitosti a pozemky*.

Pojem správně vysvětlilo 12 žáků ze 44 žáků.

Slova *pole* a *pozemky* jsou spojeny se slovem *hospodařit*, což mohlo žáky zmást, a rozhodli se tak odpověď vztáhnout ke kolokaci, kterou znají. Odpověď *nemovitost* je velmi obecná a významově nedostačující. Odpověď *vila* (dle SSČ *výstavnější obytný dům (v zahradě)*) a *panelák* (dle SSČ *panelový dům*) nesplňují význam slova *činžák*.

Př. č. 14

Protože nerad mluvím o sobě, snad postačí, když řeknu, že jsem své dětství strávil v středním Kansasu jako syn ne sice ZÁMOŽNÝCH, ale vážených rodičů.

(Jiří Brdečka – Pít, či nepít?)

V SSČ je slovo *zámožný* vysvětleno jako *mající značný majetek, bohatý a majetný*.

Mezi správné odpovědi byly zařazeny odpovědi *bohatých a majetných*. Mezi nesprávnými odpověďmi se často objevovala slova *otravných, špatných, laskavých a vdaných*.

Pojem vhodně vysvětlilo 21 žáků ze 44 žáků.

Žáci v případě odpovědí *otravných a špatných* vnímají u slova z nějakého důvodu negativní konotaci.

Př. č. 15

Na nádraží se vždycky potlouká moc takových ŠIZUŇKŮ a já si to představuju tak, že jednomu z nich se nepochybně zamlouval váš kufř a ten člověk že nepochybně využítkoval toho, jak jsem vodošel od zavazadel, abych vám vohlásil, že s našima zavazadlami je všechno v pořádku.

(Jaroslav Hašek – Švejkovy nehody ve vlaku)

V SSČ nebylo slovo nalezeno, tak jsme vzali definici ze SSJČ, který slovo šizuňk definuje jako *kdo podvádí, šidí a podvodník*.

Mezi správné odpovědi se řadily odpovědi *zloději, kapsáři a lidé, co kradou*. Mezi odpovědi, které byly vyhodnoceny jako chybné, pak patřily odpovědi *lupič, flákač, člověk, špatný člověk a bezdomovec*.

Pojem správně vysvětlilo 24 žáků ze 44 žáků.

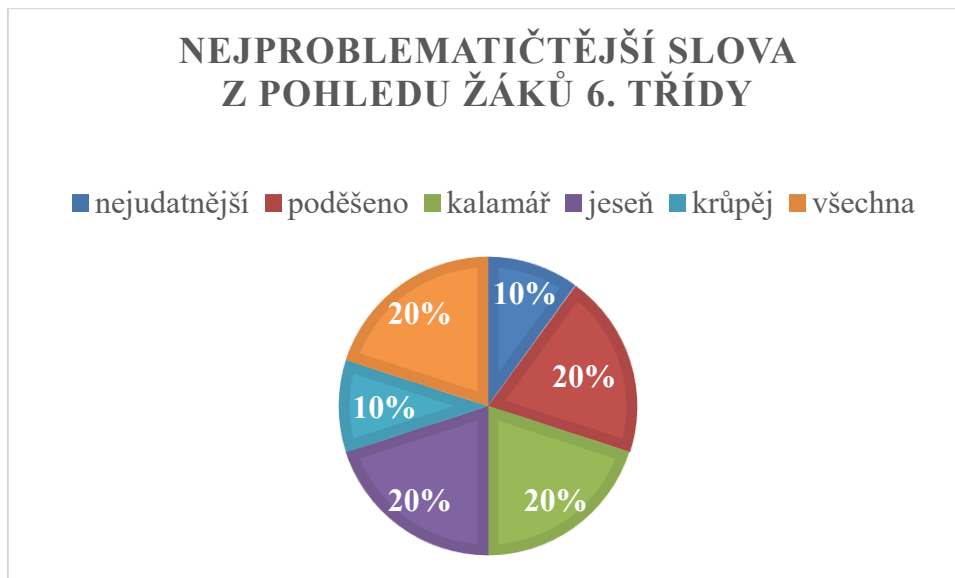
Všechny žákovské odpovědi, kromě odpovědi člověk, dokládají, že žáci vnímají negativní konotaci slova šizuňk. Odpovědi však postrádají sém toho, že se jedná o člověka, který krade.

5.5.3 Analýza rozhovorů v návaznosti na dotazníky žáků 6. a 9. třídy

V této části bakalářské práce se zaměříme na analýzu a interpretaci dat získaných z dotazníku a z rozhovoru, který na dotazník navazoval. Jak již bylo řečeno, pro rozhovor bylo vybráno 20 žáků, a tak je třeba brát získaná data a jejich interpretaci pouze jako menší výzkumnou sondu do této problematiky.

Rozhovor byl s žáky veden v časovém horizontu 7–14 dní po absolvování dotazníku. Na úplný úvod jsme se žáků zeptali, zda si některá slova z dotazníku po jeho dokončení vyhledávali a zda by teď odpověděli jinak. Ve většině případů žáci uváděli, že si slova nevyhledávali a že své odpovědi měnit nechtějí. V případě, že uvedli, že si některá slova vyhledávali, nemohli si vzpomenout, jaká to byla a ani jak by je jinak vysvětlili.

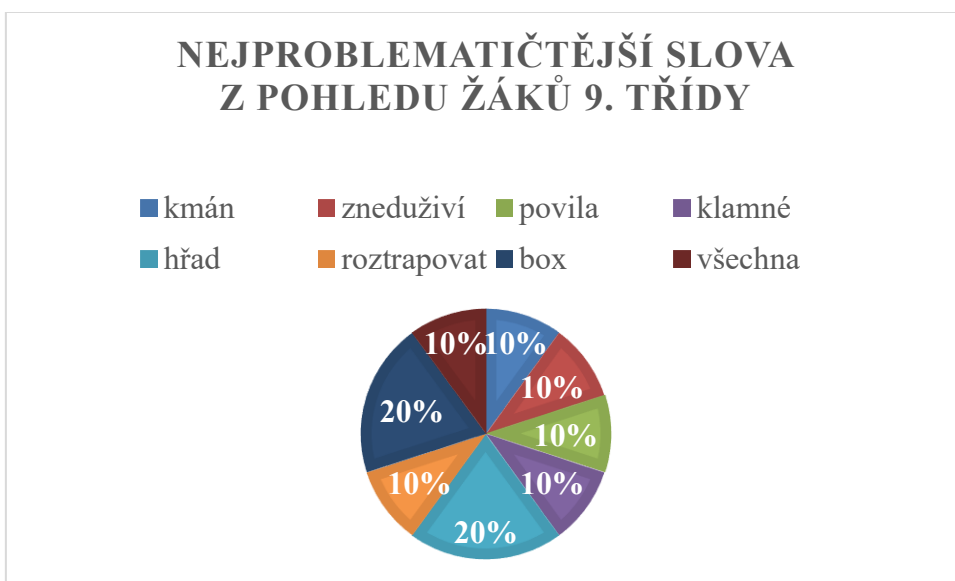
Nejproblematictější slova z pohledu žáků 6. třídy

Graf 3: Slova, která žáci 6. třídy vnímali jako nejproblematictější

Graf č. 3 znázorňuje, která slova označili žáci 6. třídy během rozhovoru za nejproblematictější. Jeden žák označil slovo *nejjudatnější* a druhý slovo *krůpěj*. Slova *poděšeno*, *kalamář* a *jeseň* označili pokaždé dva žáci. Zbylí dva žáci uvedli, že všechna slova považovali za složitá. Odpovědi v dotazníku naznačují, že nejsložitějšími slovy na vysvětlení byla slova *zálesák*, *kalamář*, *monumentální* a *vdova*, jelikož správně je vysvětlilo pouze 3,6 % žáků. Slovo *nejjudatnější* vysvětlilo 7,1 %, slovo *poděšeno* 14,3 % žáků, slovo *kalamář* 3,6 % žáků, slovo *jeseň* 7,1 % žáků a slovo *krůpěj* vhodně vysvětlilo 25 % žáků. Výsledky z ústního rozhovoru tedy korespondují s výsledky dotazníku pouze v případě slova *kalamář*. To naznačuje, že ve zbylých případech si žáci buď nebyli vědomi toho, že uvádějí chybný význam slova, nebo nechtěli připustit jeho neznalost a mysleli si, že význam dokážou odhadnout z kontextu.

Nejproblematičtější slova z pohledu žáků 9. třídy

Graf 4: Slova, která žáci 9. třídy vnímali jako nejproblematičtější

Graf č. 4 znázorňuje, která slova označili žáci během rozhovoru za nejproblematičtější. Dva žáci označili slovo *hřad* a dva žáci slovo *box*. Slova *zneduživí*, *roztrapovat*, *povila*, *kmán* a *klamné* označil vždy pouze jeden žák. Jeden žák uvedl, že všechna slova považoval za složitá. Odpovědi v dotazníku naznačují, že nejsložitějším slovem na vysvětlení bylo slovo *roztrapovat*, jelikož správně jej vysvětlilo pouze 4,5 % žáků. Slovo *box* vysvětlilo 6,8 %, slovo *hřad* 9,1 % žáků, slovo *kmán* 13,6 % žáků, slovo *zneduživí* 20,5 % žáků, slovo *klamné* 47,7 % žáků a žáků slovo *povila* vhodně vysvětlilo 81, 80 % žáků. Výsledky ústního rozhovoru tedy nekorrespondují s výsledky dotazníku. To naznačuje, že žáci si buď nebyli vědomi toho, že uvádějí chybný význam slova, nebo nechtěli připustit jeho neznalost a mysleli si, že význam dokážou odhadnout z kontextu.

Popsání problému neporozumění z pohledu žáků

V rámci rozhovoru jsme se žáků ptali na to, co vnímají oni sami jako příčinu toho, že neznají význam zvýrazněných slov.

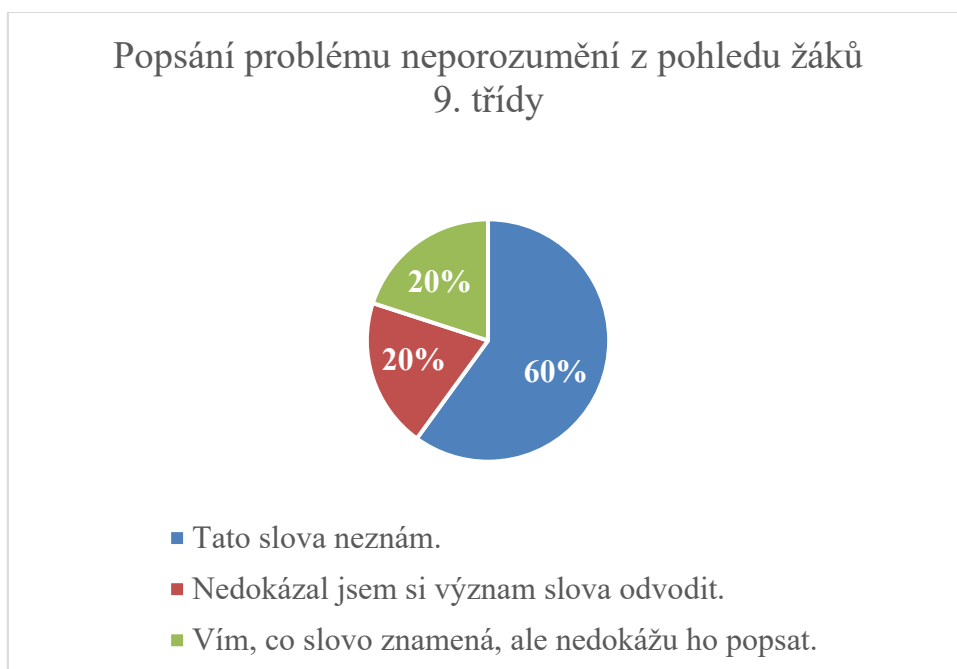
Důvody neporozumění vyznačeným slovům z pohledu žáků 6. třídy

Graf 5: Nejčastější důvody neporozumění uvedeným slovům v dotazníku z pohledu 6. třídy

Graf č. 5 znázorňuje nejčastější odpovědi na otázku, jaký je důvod, proč slovu nerozumí. Jako nejčastější možnost žáci uváděli, že dané slovo nikdy neslyšeli. Další překážkou bylo to, že dané slovo sice znají, ale nenacházejí slova pro jeho vysvětlení. Dále žáci uváděli možnost, že tato slova se už nepoužívají a jsou nahrazena moderními výrazy. Z toho můžeme vyvozovat, že uvedená slova žáci nepovažují za frekventovaná a že nejsou součástí jejich aktivní slovní zásoby.

Důvody neporozumění vyznačeným slovům z pohledu žáků 9. třídy

Graf 6: Nejčastější důvody neporozumění uvedeným slovům v dotazníku z pohledu žáků 9. třídy

Graf č. 6 znázorňuje nejčastější odpovědi na otázku, jaký je důvod, proč slovu nerozumí. Jako nejčastější možnost žáci uváděli, že dané slovo neznají. Další odpovědí bylo to, že dané slovo sice znají, ale nenacházejí slova pro jeho vysvětlení, a jako třetí důvod uváděli, že si význam slova nedokáží z kontextu odvodit.

Preferují žáci slova v kontextu věty, nebo slova izolovaná?

Žáci obou tříd se shodli, že při vyvozování významu slova jim kontext pomáhá. Zároveň bylo v rámci rozhovorů zjištěno, že v některých případech žáky delší úryvek spíše znervózňuje.

Porozumění úryvku v případě, že neznají význam vyznačeného slova

Žáci jednohlasně uvedli, že jim to, že neznají význam zvýrazněného slova, nijak nebrání v porozumění věty. Domníváme se, že by to mohl být další limit výzkumu, protože se žáci zdráhají odpovědět, že úryvku nerozumí.

Znalost termínů archaismus a slovo knižní u žáků 2. stupně ZŠ

Žáci 6. třídy

Žádný z deseti žáků šesté třídy nebyl schopný vysvětlit význam termínů archaismus a slovo knižní. Při pokusu o vysvětlení slova archaismus jedna odpověď zněla *opak anarchie*. Při pokusu o vysvětlení termínu slovo knižní se žáci nejvíce uchylovali ke slovům, která jim přišla zvukově podobná, tedy jako *kněží, kníže* a popřípadě *král*.

Žáci 9. třídy

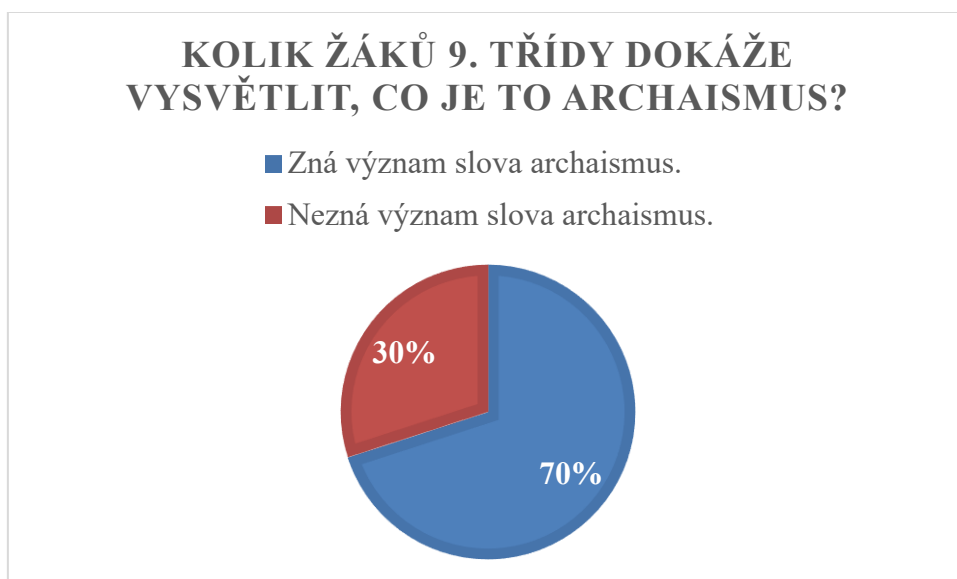
Slovo knižní nedokázal vysvětlit nikdo a při pokusu o vysvětlení se žáci uchylovali k odpovědím jako *slovo v knize, knížka a povídky*.

V deváté třídě už většina žáků byla schopna význam slova archaismus vysvětlit a někdy i uvést příklad. Ve všech případech šlo o slovo *oř*.

V případě, že žáci nebyli schopni objasnit význam termínů *slova knižní a archaismy*, byla jim definice těchto slov objasněna. Konkrétně jim bylo řečeno, že archaismy jsou slova zastaralá, která se v běžném jazyce nepoužívají, protože jsou nahrazena novějšími výrazy. Jako příklad bylo uváděno slovo *oř*, které bylo dříve užíváno jako označení pro koně.

V případě slov knižních jim bylo vysvětleno, že se užívají v oficiální komunikaci, a to zejména písemné. Také bylo zmíněno, že se vyskytují v umělecké literatuře. Jako příklad jsme uváděli slovo *spatřit*.

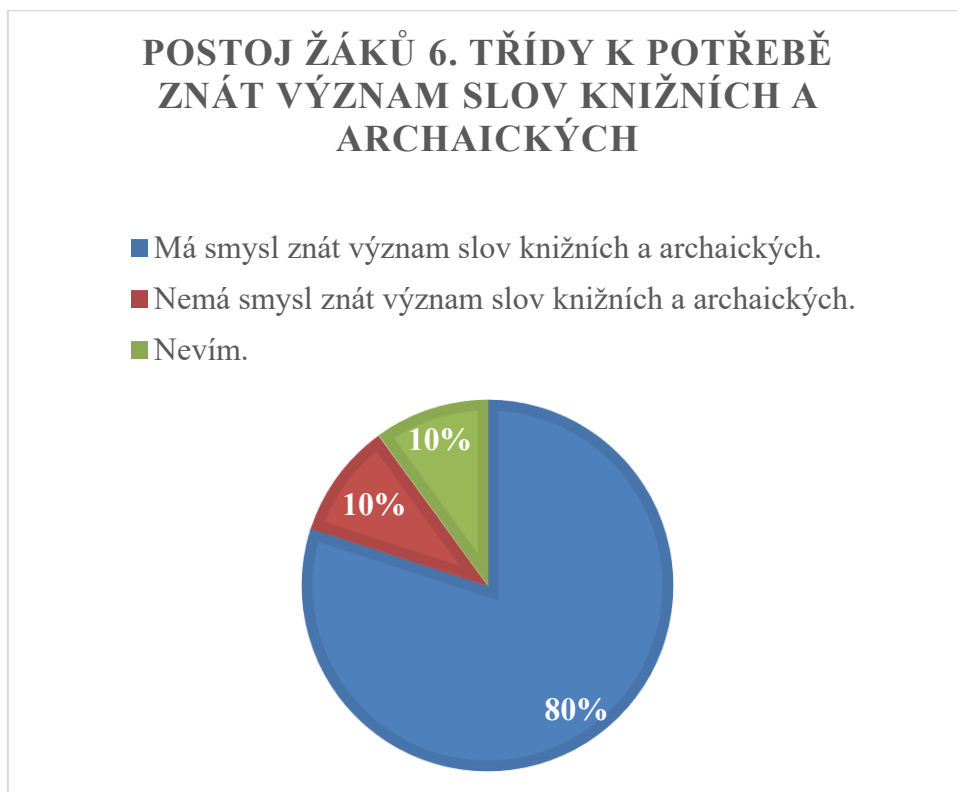
Znalost významu slova *archaismus*

Graf 7: Schopnost žáků 9. třídy vysvětlit pojem archaismus

Postoj žáků 2. stupně ZŠ k potřebě znát význam archaismů a slov knižních

Postoj žáků 6. třídy k potřebě znát význam slov knižních a archaických

Graf 8: Nejčastější postoje žáků 6. třídy k potřebě znát význam slov knižních a archaických
Žáci šesté třídy se většinou shodli, že je potřeba znát význam slov knižních a archaických. Deset procent žáků si není touto problematikou jisto a dalších 10 % si myslí, že význam slov knižních a archaických není potřeba znát.

Postoj žáků 9. třídy k potřebě znát význam slov knižních a archaických

Graf 9: Nejčastější postoje žáků 9. třídy k potřebě znát význam slov knižních a archaických

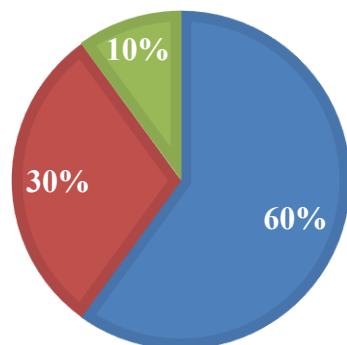
I v deváté třídě se žáci většinou shodli na tom, že je potřeba znát význam slov knižních a archaických, a pouze 10 % si myslí, že je potřeba význam těchto slov znát, jen když je potřebujeme ke své profesi.

Snaha žáků o vyhledávání významů slov, která neznají

Zde znovu narážíme na otázku položenou na začátku rozhovoru, a to, zda si žáci slova, kterým v dotazníku nerozuměli, vyhledali a zda by nyní změnili své odpovědi v dotazníku. Téměř všichni žáci uváděli, že si slova nevyhledávali. V případě, že si nějaké slovo vyhledali, nedokázali si vzpomenout na to, jaký význam k němu našli.

SNAŽÍ SE ŽÁCI 6. TŘÍDY HLEDAT VÝZNAM SLOVA, KTERÉ NEZNAJÍ?

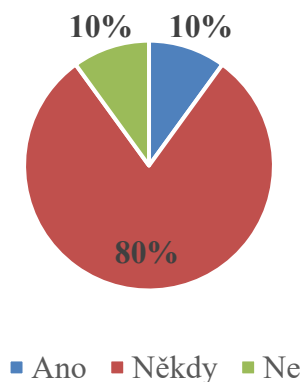
■ Ano ■ Někdy ■ Jen když mě to slovo zajímá.

Graf 10: Snaha žáků 6. třídy vyhledávat si slova, která neznají

Z grafu č. 10 můžeme vyčíst, že většina žáků 6. třídy si významy slov, která neznají, vyhledává. Z grafu je také zřejmé, že 30 % žáků si význam slov vyhledává jenom někdy a 10 % pouze v případě, že je slovo a jeho význam zajímavá.

Snaží se žáci 9. třídy hledat význam slova, které neznají?

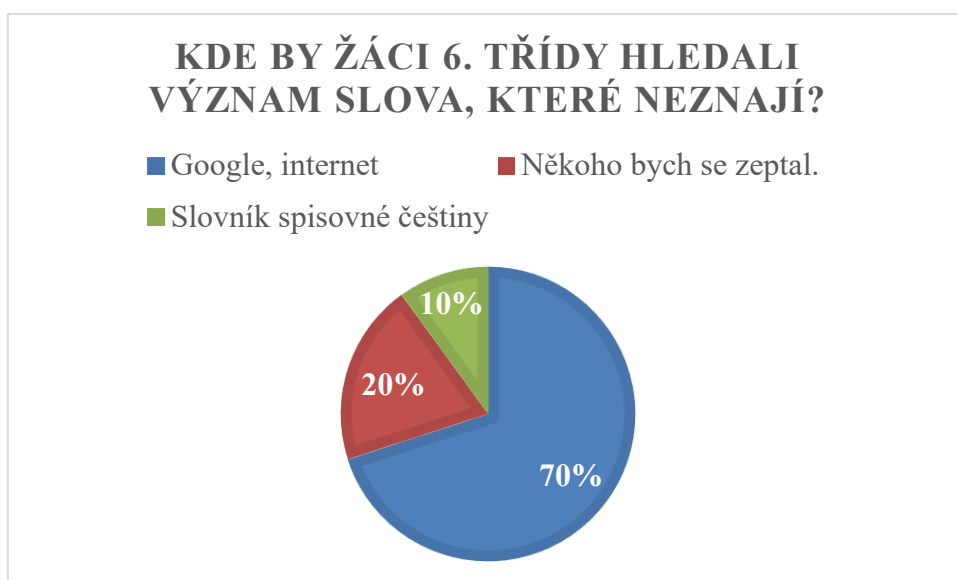
Graf 11: Snaha žáků 9. třídy vyhledávat si slova, která neznají

Na grafu č. 11 vidíme, že 80 % žáků 9. třídy odpovědělo, že si slova, která neznají, vyhledávají jenom někdy. Pouze 10 % žáků si význam slov vyhledává často a 10 % si jej nevyhledává vůbec.

Z grafů č. 10 a č. 11. můžeme usuzovat, že se vzrůstajícím věkem klesá zájem o vyhledávání významu slov, která žáci neznají.

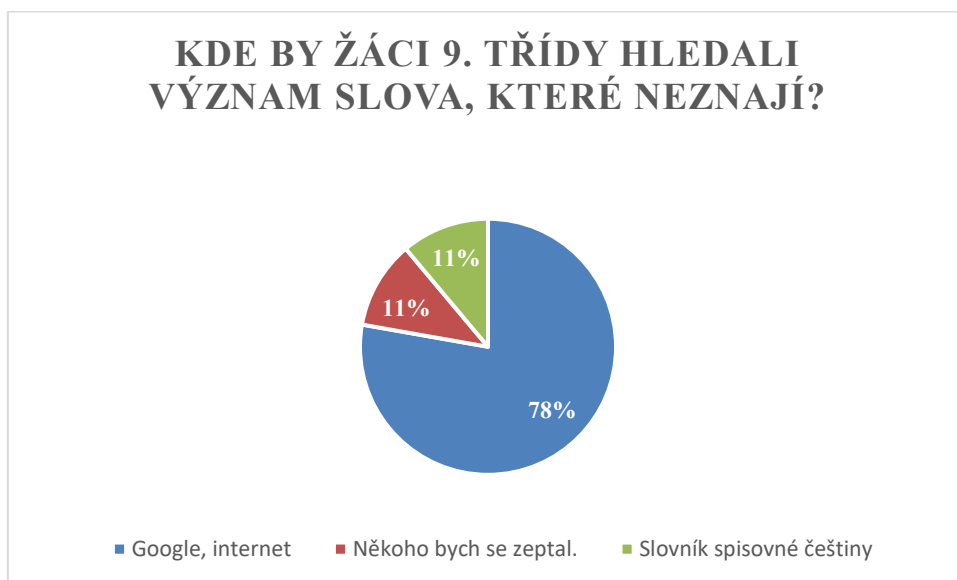
Nejčastější odpovědi žáků na to, kde by hledali význam slova, které neznají

V případě, že žáci uvedli, že si slova vyhledávají, chtěli jsme zjistit, kde význam slova pro ně neznámého hledají. V dnešní době lze díky internetu najít na dotaz nespočet výsledků, a tak jsme se chtěli zaměřit na to, zda mají žáci také zkušenost s používáním slovníků.

Graf 12: Nejčastější odpovědi žáků 6. třídy na to, kde by hledali význam slova, které neznají

Z grafu č. 12 vyčteme, že 70 % žáků 6. třídy by význam slova zjišťovalo přes internetový vyhledávač, 20 % by se někoho zeptalo a pouze 10 % žáků by význam hledalo ve slovníku.

Graf 13: Nejčastější odpovědi žáků 9. třídy na to, kde by hledali význam slova, které neznají

Na grafu č. 13 vidíme, že 78 % žáků 9. třídy při hledání významu slova použije Google. Pouze 11 % žáků by význam hledalo ve slovníku a zbylých 11 % by se někoho zeptalo. Pro graf č. 13 jsme použili odpovědi 9 žáků, protože jeden žák uvedl, že si slova, která nezná, nevyhledává.

Vyhledávají si žáci 2. stupně ZŠ slova, která neznají, i když s nimi momentálně nepotřebují pracovat?

Většina žáků uvedla, že si slova, která neznají a nepotřebují s nimi pracovat, poctivě vyhledává, protože by se jim tato znalost mohla v budoucnu hodit.

Nejčastější způsoby rozšiřování slovní zásoby u žáků 2. stupně ZŠ

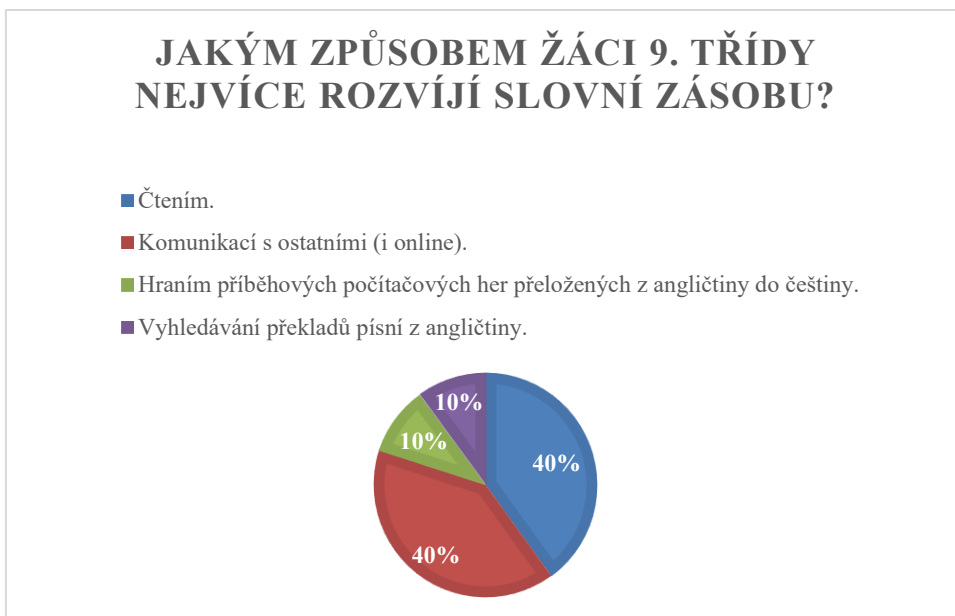
Způsoby rozšiřování slovní zásoby u žáků 6. tříd

Graf 14: Nejčastější způsoby rozšiřování slovní zásoby z pohledu žáků 6. třídy

V 6. třídě 60 % žáků volí jako způsob rozšiřování slovní zásoby čtení a 40 % upřednostňuje komunikaci s ostatními, a to i online.

Způsoby rozšiřování slovní zásoby u žáků 9. tříd

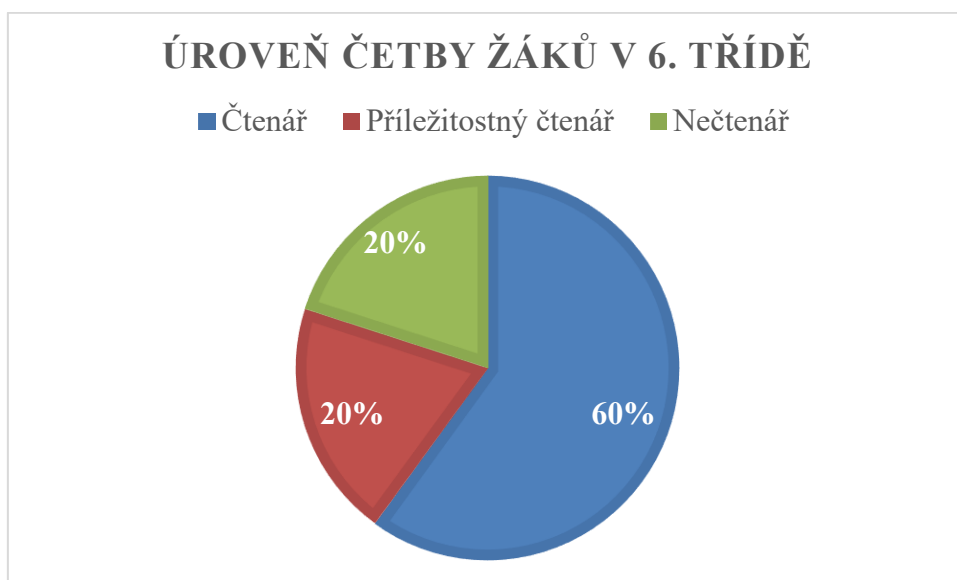

Graf 15: Nejčastější způsoby rozšiřování slovní zásoby z pohledu žáků 9. třídy

Žáci 9. třídy jako nejoblíbenější způsob rozvíjení slovní zásoby ve 40 % uvedli komunikaci s ostatními, v dalších 40 % čtení, v 10 % hraní příběhových počítačových her přeložených z angličtiny do češtiny a v 10 % vyhledávání českých překladů písní z angličtiny.

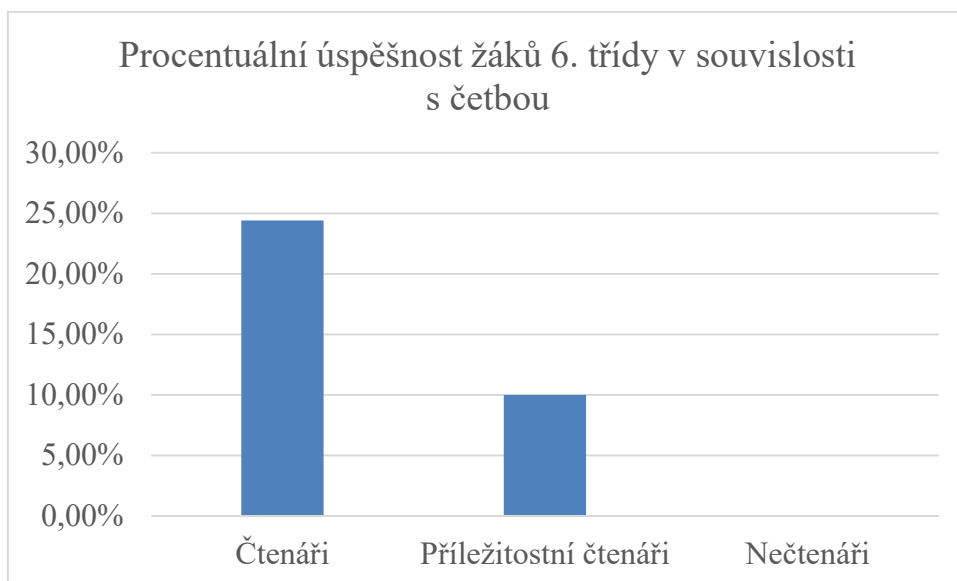
5.5.4 Vliv četby na úspěšnost v dotazníku

Četba je jedním z hlavních způsobů rozšiřování slovní zásoby, a tak byla v rámci rozhovoru žákům také kladena otázka, zda se jí ve svém volném čase věnují. Tyto informace byly poté využity ke zjištění, zda má pravidelná četba vliv na úspěšnost těchto dvaceti žáků v dotazníku.

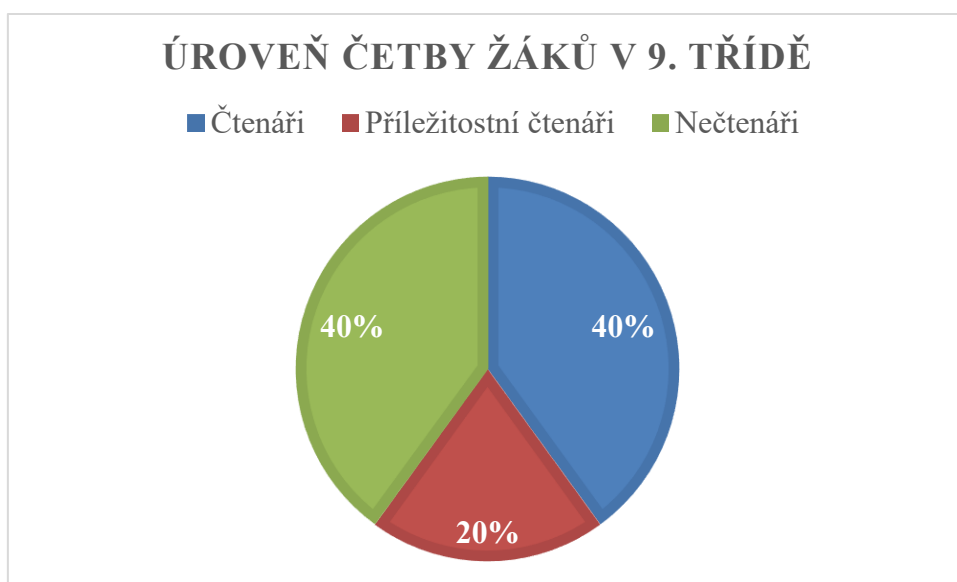
Graf 16: Postoj žáků 6. třídy k četbě

Na grafu č. 16 vidíme, že v šesté třídě převažují v 60 % čtenáři, 20 % žáků se označuje za příležitostné čtenáře a 20 % žáků se četbě věnuje minimálně.

Graf 17: Vliv čtenářství žáků 6. třídy na úspěšnost v dotazníku

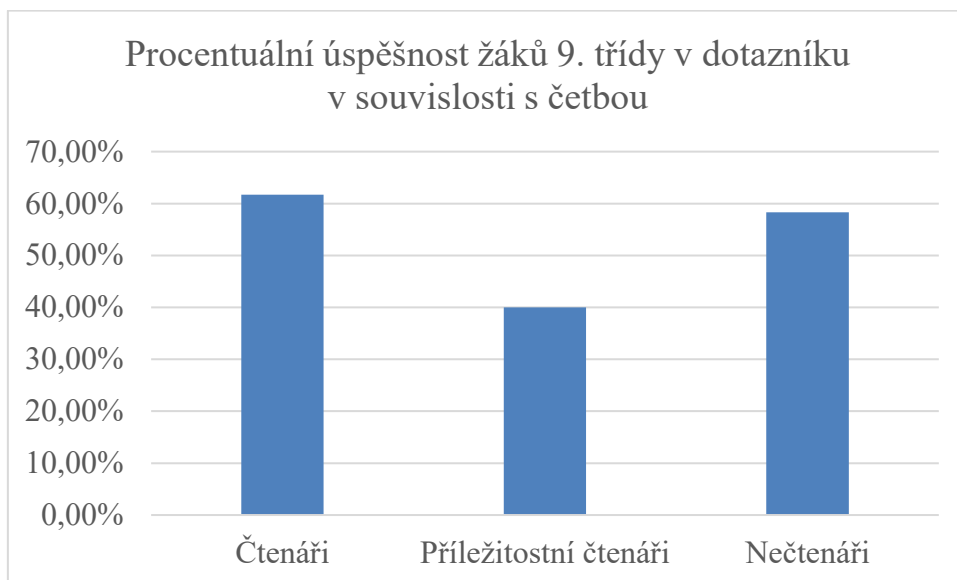
Graf č. 17 znázorňuje, jaký vliv měl na úspěšnost v dotazníku fakt, jestli je respondent čtenář, příležitostný čtenář nebo nečtenář. Čtenáři byli v dotazníku o 24,4 % úspěšnější než respondenti, kteří nečtou. Příležitostní čtenáři si vedli o 10 % lépe než nečtenáři a rozdíl mezi pravidelnými a příležitostnými čtenáři činil 14,4 %.

Graf 18: Postoj žáků 9. třídy k četbě

Z grafu č.18 lze vyčíst, že čtenáři v 9. třídě jsou zastoupeni 40 %, nečtenáři také 40 % a příležitostní čtenáři tvoří 20 % zkoumaného vzorku.

Můžeme pozorovat, že úroveň četby s vyšším věkem klesá. Celkem 60 % žáků 6. třídy aktivně čte. V 9. třídě uvedlo pouze 40 % žáků, že se aktivně věnují četbě. Opět ale musíme mít na paměti, že se jedná o velmi malý vzorek respondentů, celkem 20 žáků.

Graf 19: Postoj žáků 9. třídy k četbě

Graf č. 19 znázorňuje, jaký vliv měl na dotazník fakt, jestli je respondent z 9. třídy čtenář, příležitostný čtenář nebo nečtenář. Celková úspěšnost čtenářů v dotazníku činila 61,7 %, příležitostných čtenářů 40 % a nečtenářů 58,3 %. Z grafu lze vyčíst, že čtenáři si vedli o 3,4 % lépe než nečtenáři. Příležitostní čtenáři si v dotazníku vedli hůře o 21,7 % než čtenáři. Z těchto údajů můžeme soudit, že v případě žáků 9. třídy nemůžeme hovořit o značném vlivu četby na úspěšnost v dotazníku. Procenta úspěšnosti čtenářů a nečtenářů jsou téměř vyrovnaná.

Domníváme se, že úspěšnost nečtenářů je zapříčiněna tím, že mají slova v pasivní slovní zásobě z jiného zdroje než z četby.

Jaké mají žáci 2. stupně ZŠ, kteří se označují za čtenáře, preference, co se týká původu textů

Preference původu textů u žáků 6. tříd

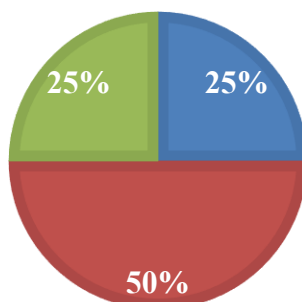
Graf 20: Preference původu textů šesti žáků 6. třídy, kteří se označili za čtenáře

Zde byli do grafu č. 20 započtení pouze ti žáci, kteří se označili za čtenáře, to znamená celkem 6 žáků. Z grafu lze vyčíst, že u těchto žáků 6. třídy převažuje zájem o českou literaturu.

Preference původu textů u žáků 9. tříd

ČTOU ŽÁCI 9. TŘÍDY SPÍŠE ČESKOU LITERATURU, PŘEKLAD NEBO OBOJÍ?

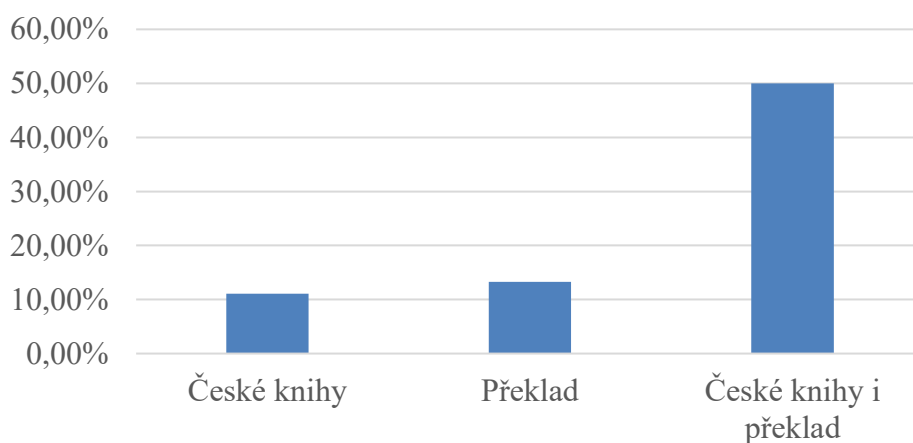
■ Česká literatura ■ Překlad ■ Česká literatura i překlad

Graf 21: Preference původu textů čtyř žáků 9. třídy, kteří se označili za čtenáře

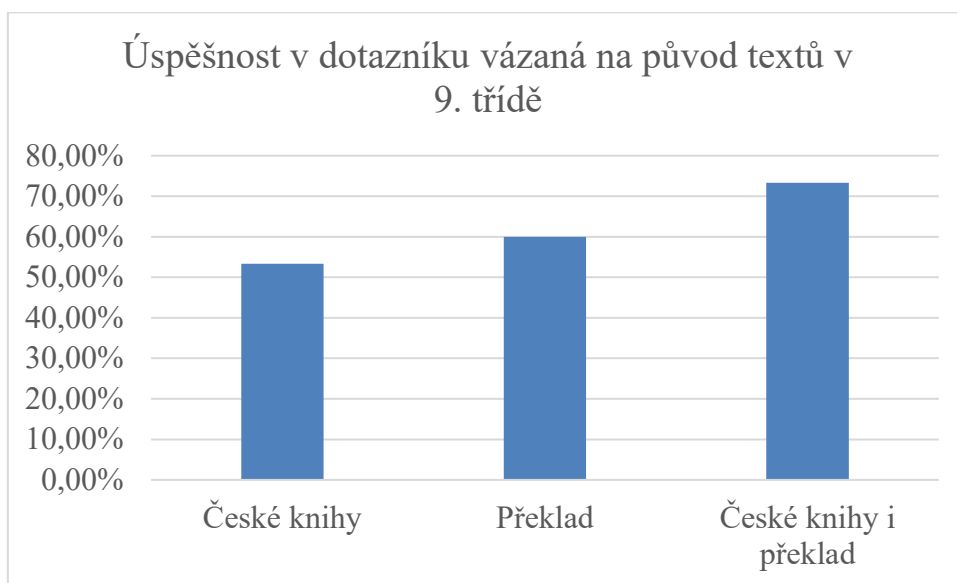
Zde byli do grafu č. 21 započteni pouze ti žáci, co se označili za čtenáře, to znamená celkem 4 žáci. Zde se z grafu dá vyčíst, že vybraní žáci 9. třídy, kteří se označují za čtenáře, dávají přednost překladu před českou literaturou.

Úspěšnost v dotazníku vázaná na původ textů v 6. třídě

Graf 22: Úspěšnost v dotazníku vázaná na původ textů v 6. třídě

Graf č. 22 zobrazuje úspěšnost šesti žáků, kteří se považují za čtenáře, s ohledem na jejich preferenci původu textů. Z grafu můžeme vyčíst, že si nejlépe vedli žáci, kteří čtou jak českou literaturu, tak překlad. Jejich celková úspěšnost činila 50 %. Žáci, kteří čtou české knihy, měli úspěšnost menší než žáci, kteří čtou překlad, a to o 2,2 %. Nesmíme zapomínat na to, že tento vzorek respondentů je velmi malý, a nemůžeme tak z pozorování vyvozovat obecné závěry.

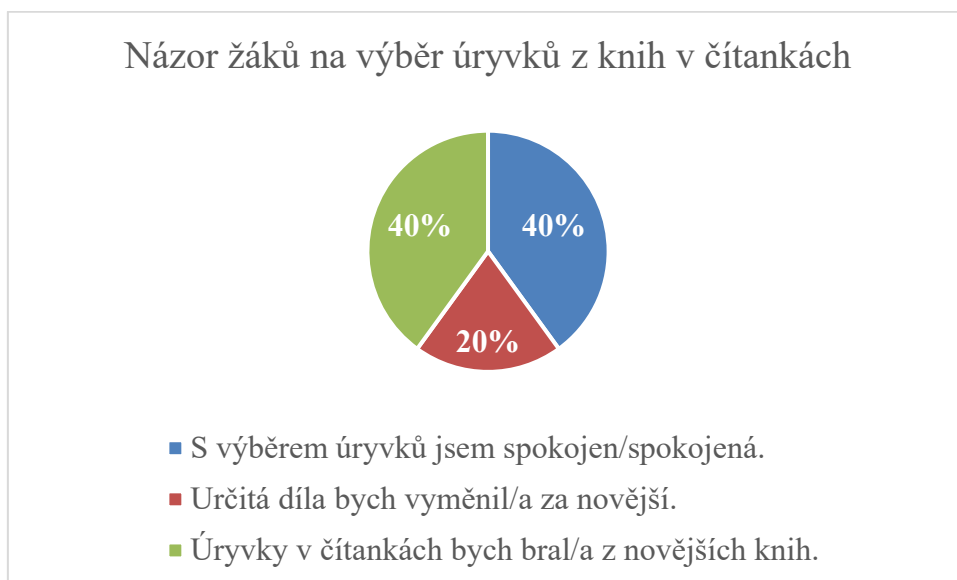
Graf 23: Úspěšnost v dotazníku vázaná na původ textů v 9. třídě

Graf č. 23 znázorňuje preferenci textů čtyř žáků 9. třídy a jejich úspěšnost. Z grafu můžeme vyčíst, že úspěšnost je téměř vyrovnaná. Největší úspěšnost měli žáci, kteří se věnují četbě českých knih a překladové literatury (73,3 %). Žáci, kteří čtou jen překlad, dosáhli 60 % a žáci, kteří čtou jen českou literaturu, dosáhli 53,3 %.

Domníváme se, že z dostupných dat nemůžeme zjistit, zda má původ textů vliv na žákovskou úspěšnost, protože toto není reprezentativní vzorek.

Názor žáků na výběr úryvků z knih v čítankách

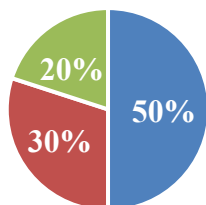
V rámci rozhovoru jsme se žáků ptali, jaký mají názor na výběr literárních děl, která jsou obsažena v čítankách, se kterými pracují.

Graf 24: Názor žáků 6. třídy na výběr úryvků z knih v čítankách

Z grafu č. 24 vyčteme, že 40 % žáků 6. třídy je s úryvky v čítankách spokojeno, dalších 40 % by úryvky raději bralo z novějších knih a 20 % žáků by vyměnilo za novější jen určitá díla.

Názor žáků 9. třídy na výběr úryvků z knih v čítankách

- S výběrem úryvků jsem spokojen/spokojená.
- Určitá díla bych vyměnil za novější.
- Úryvky v čítankách bych bral/a z novějších knih.

Graf 25: Názor žáků 9. třídy na výběr úryvků z knih v čítankách

Na grafu č. 25 vidíme, že 50 % žáků 9. tříd je s úryvků z čítanek spokojena, 30 % žáků by vyměnilo jen určitá díla za novější a 20 % žáků by dávalo přednost úryvkům z novějších knih v celé čítance.

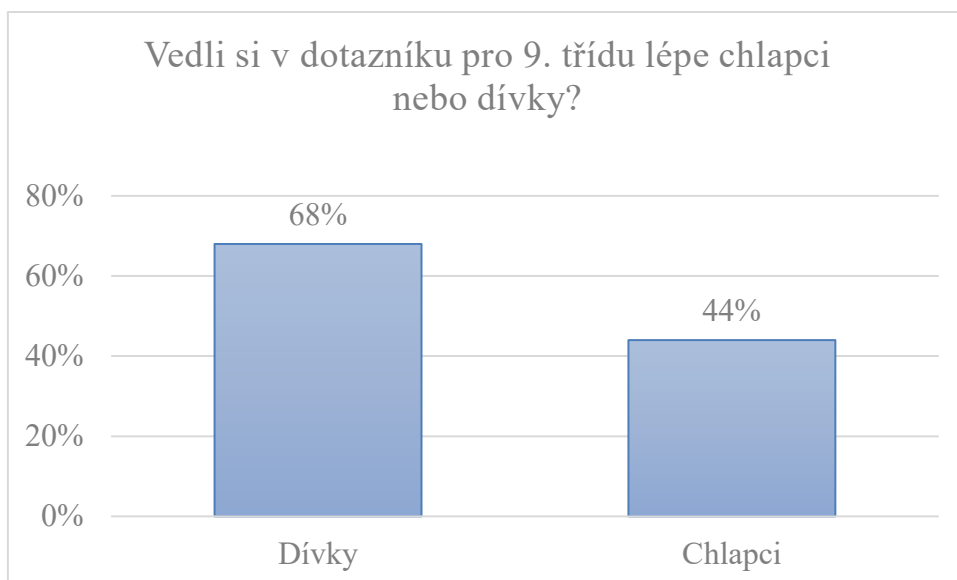
Navzdory tomu, že z výzkumu vyplývá, že žáci z obou tříd nerozumí většině slov, která jsou obsažena v úryvcích v čítankách, v rozhovoru jsme zjistili, že ve většině případů žáci nechtějí měnit úryvky v čítankách za novější.

5.5.5 Výsledky výzkumu s ohledem na gender

Graf 26: Vliv genderového faktoru na úspěšnost v dotazníku pro 6. třídu

Graf č. 26 znázorňuje vliv genderového faktoru na úspěšnost v dotazníku pro 6. třídu. Z grafu lze vyčíst, že v rámci skupiny 5 žákyň a 5 žáků 6. třídy vybraných pro rozhovor si dívky vedly o celkem 4 % lépe než chlapci.

Graf 27: Vliv genderového faktoru na úspěšnost v dotazníku pro 9. třídu

Z grafu č. 27 lze vyčíst velký rozdíl v úspěšnosti v dotazníku mezi dívkami a chlapci. Dívky si vedly o celých 24 % lépe než chlapci. Opět se zde jedná o skupinu složenou z 5 žákyň a 5 chlapců vybraných pro rozhovor.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zjistit, do jaké míry žáci 6. třídy a 9. třídy základní školy rozumí lexikálním jednotkám, které byly vyhodnoceny jako obtížně vysvětlitelné s ohledem na předpokládanou úroveň informovanosti žáků druhého stupně základních škol. Zkoumané lexémy byly společně s větným celkem, ve kterém byly uvedeny, vyexcerpovány ze čtyř čítanek, které byly určeny pro jednotlivý ročník na druhém stupni. Pro výzkum jsme vybrali metodu dotazníkového šetření, které bylo distribuováno do dvou devátých a dvou šestých tříd. Do dotazníku byly vybrány lexikální jednotky z čítanek používaných v těchto ročnících a žáci byli vyzváni k tomu, aby popsali význam daného lexému či jej nahradili synonymem. Poté výzkum pokračoval metodou rozhovoru s vybranými žáky, abychom získali komplexnější pohled do problematiky.

Hlavní výzkumná otázka se týkala toho, jaké jsou skutečné znalosti zkoumaných lexikálních jednotek u žáků na 2. stupni základních škol. Ze získaných dat jsme zjistili, že většina žáků 6. třídy (úspěšnost činila 12,9 %) a 9. třídy (úspěšnost činila 36,1 %) zkoumaná slova nedokázala vhodně vysvětlit.

Druhá výzkumná otázka se zabývala tím, zda jsou žáci druhého stupně základních škol schopni a ochotni si odvodit význam daných lexémů z kontextu věty. Ze získaných dat a jejich interpretace jsme zjistili, že žáci se v některých případech soustředili pouze na konkrétní lexém, aniž by vzali v potaz kontext, přestože by kontext mohl být velmi nápomocný. V jiných případech se naopak význam lexému snažili odhadovat z kontextu neúspěšně. Žáci se při uvádění odpovědí často snažili uvádět slova, která znají a která znějí podobně jako zkoumané lexémy.

Z dat z rozhovoru jsme se dozvěděli, že jako nejčastější důvod neporozumění slovu žáci uváděli, že slovo neznají nebo že ho nikdy neslyšeli, jelikož se domnívají, že se slovo v současné češtině příliš neužívá. Domníváme se, že žáci pocítují u vybraných lexikálních prostředků jistý příznak, ačkoliv u některých ze zkoumaných slov *Slovník současné češtiny* žádný příznak neuvádí. Žáci 6. třídy nerozumí termínům slovo knižní a slovo archaické. Domníváme se, že je to tím, že v 6. třídě se sice žáci začínají seznamovat s vrstvami slovní zásoby, ale nepoužívají označení archaismus nebo slovo knižní. V případě 9. třídy žáci neznali význam označení „slovo knižní“, ale většina žáků (70 %) při rozhovoru dokázala

vysvětlit význam slova „archaismus“. Většina žáků 6. třídy (80 %) a žáků 9. třídy (90 %) se shodla, že je potřeba znát význam slov knižních a archaických. Většina žáků 6. třídy (60 %) v rozhovoru uváděla, že si význam slov, která neznají, vyhledávají. V 9. třídě většina (80 %) žáků uvedla, že si význam slov, která neznají, vyhledává jen někdy. Žáci se však většinou shodli, že si slova, jejichž význam neznají, přednostně vyhledávají na internetu.

Mimo jiné se výzkum zabýval způsoby rozšiřování slovní zásoby u žáků daných ročníků. Jako hlavní způsob rozšiřování slovní zásoby uváděli žáci 6. třídy četbu (60 %) a žáci 9. třídy uváděli nejčastěji četbu a komunikaci s ostatními. V 6. třídě byl vliv četby na úspěšnost v dotazníku opravdu značný. Žáci, kteří v rozhovoru uvedli, že aktivně čtou, byli o 24,4 % lepší než žáci, kteří uvedli, že nečtou vůbec. Jinak tomu ale bylo v případě 9. třídy, kde úspěšnost čtenářů a nečtenářů byla téměř vyrovnaná. Čtenáři byli jen o 3,4 % lepší než žáci, kteří nečtou. Domníváme se, že skutečnost, že nečtenáři byli téměř stejně úspěšní jako čtenáři, je zapříčiněna tím, že mají slova v pasivní slovní zásobě z jiného zdroje než z četby. Dále jsme se zaměřili na to, jaký původ textů preferují žáci, kteří se v rozhovoru označili za čtenáře. V 6. třídě většina žáků uvedla (67 %), že preferují četbu českých knih. V 9. třídě převládal zájem o překladovou literaturu (50 %). Poté jsme zkoumali to, zda měl preferovaný původ textů, které si čtenáři volí, vliv na úspěšnost v dotazníku. V případě 6. třídy si nejlépe vedli žáci, kteří uvedli, že nejvíce čtou českou literaturu i překlad. Ti měli průměrně 50% úspěšnost v dotazníku. V 9. třídě byl ale výsledek velmi vyrovnaný. Žáci, kteří uvedli, že nejčastěji čtou českou literaturu, dosáhli úspěšnosti 53,3 %, ti, kteří preferují překlad 60 % a žáci, kteří čtou jak českou literaturu, tak překlad dosáhli 73,3% úspěšnosti. Žáků jsme se také ptali, jak sami hodnotí výběr úryvků v čítankách. Naprostá většina žáků uváděla, že úryvky v čítankách jim vyhovují a za novější díla by je nechtěli měnit.

Dále jsme se zaměřovali na to, zda má na úspěšnost v dotazníku vliv genderový faktor. V 6. třídách jsme zaznamenali mírný rozdíl, žákyně 6. třídy dosáhly o 4 % větší úspěšnosti než žáci. V případě žákyň 9. třídy byla úspěšnost také vyšší než u žáků, a to o 24 %. V 9. třídách byl tedy rozdíl značnější.

Výsledkem práce je, že žáci 6. a 9. tříd druhého stupně základních škol mají problémy s porozuměním zkoumaných lexikálních jednotek vyexcerpovaných z čítanek určených pro jejich ročník. Nesmíme také zapomínat na to, že komplexnější zkoumání bylo provedeno na

velmi nízkém počtu respondentů, a tak musíme tento výzkum brát jen jako výzkumnou sondu do této problematiky.

Tímto výzkumem jsme chtěli poukázat na to, že některá slova, která se nacházejí v úryvcích z čítanek, mohou být pro žáky 2. stupně základních škol značně obtížná na vysvětlení, ačkoliv my jejich význam známe nebo si ho dokážeme z textu odvodit. Nelze předpokládat, že žáci významu slov, se kterými pracujeme, rozumí, jen proto, že my jejich význam známe. Je potřeba se na tento problém více zaměřit a klást důraz na četbu v hodinách. Je důležité žáky přesvědčit, že na tom, že některé slovo neznají, není nic špatného a že ve škole a v hodinách českého jazyka je třeba, aby si aktivní a pasivní slovní zásobu rozšiřovali, protože jim to pomůže k lepšímu porozumění výkladům ve škole, k větší bohatosti vyjadřování, ke zvýšení kvality myšlení a porozumění většímu množství textů.

Seznam použitých informačních zdrojů

- ČECHOVÁ, Marie et al. *Čeština – řeč a jazyk*. 3. vyd. Praha: SPN, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9
- ČERMÁK, František. *Lexikon a sémantika*. 1. vyd. Praha: NLN, 2010. ISBN 978-80-7422-020-3
- COSERIU, Eugenio. *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*. 2. vyd. Tübingen: Gunter Narr, 1970. ISBN 978-38-7808-014-5
- FILIPEC, Josef, ČERMÁK František. *Česká lexikologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985. ISBN 0585-5675
- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2. vyd. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0
- HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: SPN. 1980. ISBN 14-357-86
- HOFFMANNOVÁ, Jana et al. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. 1. vyd. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2566-1
- HRADILOVÁ, Darina. *Funkční stratifikace češtiny z lexikologického hlediska*. In: ADÁMKOVÁ, Petra, MARTINKOVÁ, Michaela, ULIČNÝ Oldřich. *Studie k moderní mluvnici češtiny 4: Dynamika českého lexika a lexikologie*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, FF, s. 95-104. 2013. ISBN 978-80-244-3622-7
- KLÍMOVÁ, Květoslava, KOLÁŘOVÁ, Ivana. *Čeština zajímavě a komunikativně I: pro 6. a 7. třídu*. 1. vyd. Praha: Grada. 2013. ISBN 978-80-247-4112-3
- KLÍMOVÁ, Květoslava, KOLÁŘOVÁ, Ivana. *Čeština zajímavě a komunikativně II: pro 8. a 9. třídu*. 1. vyd. Praha: Grada. 2014. ISBN 978-80-247-4120-8
- KOSTEČKA, Jiří. Ke slovní zásobě gymnazistů. *Český jazyk a literatura*, č. 3, 2007-8.
- KOSTEČKA, Jiří. In: Jak to vidíte [rozhlasový pořad]. *ČRo 2 – 23.2*. 2015
- LEEDY, Paul D. *Practical Research: Planning and Design*. 3. vyd. New York: Macmillan. 1985. ISBN 978-0023692208

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava, BERÁNKOVÁ, Eva. *Čítanka 7 pro ZŠ a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus. 2018. ISBN 978-80-7489-343-8

NOVÁK, Vladimír. *Historismy v českém jazyce. Na podkladě analýzy literárních děl Zikmunda Wintra*. Praha, 2006. Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.

PELIKÁNOVÁ, Petra. *K lexikální úrovni žáků 2. stupně ZŠ*. České Budějovice, 2018. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Milena Nosková, Ph.D.

SCHAEFER, David, DILLMAN, Don. *Development of a Standard E-Mail Methodology: Results of an Experiment*. Public Opin Q., 1998, DOI: 62. 10.1086/297851.

SOUKAL, Josef. *Čítanka pro 6. ročník základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství. 2019. ISBN 978-80-7235-620-1

SOUKAL, Josef. *Čítanka 8 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství. 2019. ISBN 978-80-7235-622-5

SOUKAL, Josef. *Čítanka 9 pro 9. ročník základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství. 2019. ISBN 978-80-7235-623-2

VEČEŘA, Jakub. *Archaismy, historismy a neologismy ve znalostech žáků 2. stupně ZŠ*. Brno, 2013. Diplomová práce. Masarykova Univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce doc. PhDr. Jana Marie Tušková, PhD.

Internetové zdroje

HLADKÁ, Zdeňka. *SLOVO*. [online]. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. [cit. 2023-04-11] <https://www.czechency.org/slovník/SLOVO>

HLADKÁ, Zdeňka. *LEXIKON*. [online]. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. [cit. 2023-04-11] Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/LEXIKON>

NEBESKÁ, Iva. *SPISOVNÁ ČEŠTINA*. [online]. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. [cit. 2023-04-16] Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/SPISOVN%C3%81%20%C4%8CE%C5%A0TINA>

KRČMOVÁ, Marie. *PŘÍZNAKOVOST JAZYKOVÝCH PROSTŘEDKŮ*. [online]. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. [cit. 2023-04-16] Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/P%C5%98%C3%8DZNAKOVOST%20JAZYKOV%C3%9DCH%20PROST%C5%98EDK%C5%AE>

Český národní korpus. [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. [cit. 2023-07-04] Dostupné z <http://www.korpus.cz>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. 2021. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, [cit. 2023-07-5]. Dostupné z <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

Slovník spisovného jazyka českého, 1971. Praha: Academia. Dostupné z <https://prirucka.ujc.cas.cz/>

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2. vyd. Praha: Academia. 1994. Dostupné z <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>

Seznam grafů

Graf 1: Úspěšnost žáků 6. třídy při vysvětlování vyznačených slov v dotazníku	30
Graf 2: Úspěšnost žáků 9. třídy při vysvětlování vyznačených slov v dotazníku	38
Graf 3: Slova, která žáci 6. třídy vnímali jako nejproblematictější	47
Graf 4: Slova, která žáci 9. třídy vnímali jako nejproblematictější	48
Graf 5: Nejčastější důvody neporozumění uvedeným slovům v dotazníku z pohledu 6. třídy	49
Graf 6: Nejčastější důvody neporozumění uvedeným slovům v dotazníku z pohledu žáků 9. třídy	50
Graf 7: Schopnost žáků 9. třídy vysvětlit pojem archaismus	52
Graf 8: Nejčastější postoje žáků 6. třídy k potřebě znát význam slov knižních a archaických	53
Graf 9: Nejčastější postoje žáků 9. třídy k potřebě znát význam slov knižních a archaických	54
Graf 10: Snaha žáků 6. třídy vyhledávat si slova, která neznají	55
Graf 11: Snaha žáků 9. třídy vyhledávat si slova, která neznají	55
Graf 12: Nejčastější odpovědi žáků 6. třídy na to, kde by hledali význam slova, které neznají	56
Graf 13: Nejčastější odpovědi žáků 9. třídy na to, kde by hledali význam slova, které neznají	57
Graf 14: Nejčastější způsoby rozšiřování slovní zásoby z pohledu žáků 6. třídy	58
Graf 15: Nejčastější způsoby rozšiřování slovní zásoby z pohledu žáků 9. třídy	58
Graf 16: Postoj žáků 6. třídy k četbě	59
Graf 17: Vliv čtenářství žáků 6. třídy na úspěšnost v dotazníku	60
Graf 18: Postoj žáků 9. třídy k četbě	60
Graf 19: Postoj žáků 9. třídy k četbě	61
Graf 20: Preference původu textů šesti žáků 6. třídy, kteří se označili za čtenáře	62
Graf 21: Preference původu textů čtyř žáků 9. třídy, kteří se označili za čtenáře	63
Graf 22: Úspěšnost v dotazníku vázaná na původ textů v 6. třídě	63
Graf 23: Úspěšnost v dotazníku vázaná na původ textů v 9. třídě	64

Seznam tabulek

Tabulka 1: Počet respondentů ze škol vybraných pro výzkum	28
Tabulka 2: Procentuálně vyjádřená znalost slov v dotazníku pro 6. třídu.....	31
Tabulka 3: Procentuálně vyjádřená znalost slov v dotazníku pro 9. třídu.....	39

Příloha

SOUKAL, Josef, 2019. Čítanka pro 6. ročník základní školy. SPN - pedagogické nakladatelství. Praha.		
lexém	Význam dle SSČ	autor, dílo, strana
<i>milost</i>	skutek milosrdenství, zvl. odpuštění trestu: udělit odsouzenému milost	Hulpach Vladimír, Návrat Opeřeného draka – O čtyřech sluncích, s. 12
<i>krůpěj</i>	krůpěj, knižně kapka, krůpěj rosy, potu	Petiška Eduard, O egyptském princovi, který utíkal před svým osudem, s. 15
<i>zálesák</i>	zálesák, (osamělý) obyvatel lesů (lovec, dřevorubec)	Foglar Jaroslav, Hoši od Bobří řeky, s. 111
<i>poděsit</i>	poděsit dok. silně postrašit, polekat, vyděsit	Augusta Josef, Za mamutem, s. 64
<i>rozptýlit</i>	odvést pozornost, způsobit nesoustředění	Kosina Miloš, Hoši z modré zátoky, s. 95,
<i>nejudatnější</i>	udatný, statečný, odvážný, nebojácný, neohrožený	Karel Poláček, Bylo nás pět, s. 165
<i>kalamář</i>	nádobka na inkoust	Miloš Macourek, Sépie, s. 121

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava, BERÁNKOVÁ, Eva, 2018. Čítanka 7 pro ZŠ a víceletá gymnázia. Fraus. Plzeň.		
<i>pamětník</i>	pamětník, kdo něco pamatuje, zažil	Ulčová Marie, Čeština je líbezná řeč, s. 13
<i>monumentální</i>	knižní, mocně, velkolepě působící, mohutný, velkolepý	Winter Zikmund, Podoba Husova, s. 39

<i>tíseň</i>	stav úzkosti: padla na ni tíseň deprese, sklíčenost, tíha	Goldflam Arnošt, Tatínek a drak lidožrout, s. 192
<i>vdova</i>	vdova, žena, jejíž manžel zemřel	Němcová Božena, O zlatém kolovrátku, s. 96
<i>akutně</i>	naléhavý, bezprostřední	Procházková Iva, Únos domů, s. 160
<i>svolení</i>	svolit dok. dát souhlas, připustit, souhlasit	Santarová Alena, Jak vlastně začaly prázdniny?, s. 164
<i>háječek</i>	háj, nevelký les, zprav. listnatý, háječek zдроб.	Pavel Ota, Jak jsme zahynuli na rybách, s.173

SOUKAL, Josef, 2019. Čítanka 8 pro základní školy. SPN - pedagogické nakladatelství. Praha.		
<i>lexém</i>	Slovo vyhledané v SSČ	autor, dílo, strana
<i>povít</i>	SSJČ – povíti dok. poněk. zast. porodit	Olbracht Ivan, Biblické příběhy - Vražda Kainova, s. 11
<i>zneužít</i>	od slova neduh, neduh, (vleklejší) nemoc, choroba	Komenský Jan Amos, Didaktika, s. 43
<i>klamný</i>	Klamný, uvádějící v klam, omyl; založený na klamu	Svěrák Zdeněk, Kolja, s. 67
<i>ošatka</i>	ošatka, okrouhlá mělká slaměná n. proutěná nádoba	Němcová Božena, Babička, s. 79
<i>repertoár</i>	odb. soubor, zásoba prostředků k výběru	Fišerová Táňa, Proč, s. 110
<i>box</i>	box, oddělený prostor (v místnosti)	Jirotka Zdeněk, Saturnin, s. 136
<i>kmán</i>	kmán, bezvýznamný, podřízený člověk	Werich Jan, Chlap, děd, vnuk, pes a hrob, s. 177

SOUKAL, Josef, 2019. Čítanka 9 pro 9. ročník základní školy. SPN – pedagogické nakladatelství. Praha.		
roztrapovat	Nenalezeno v SSČ, ale ve vysvětlivkách v čítance - nastartovat roztlačením	Hrabal Bohumil, Večerní kurs, s. 37
hřad	hřad, bidlo ap., kde nocuje drůbež	Svěrák Zdeněk, Svědecká výpověď o požáru mlýna, s. 179
usedavý	dojímavě; usedavý příd.: usedavý pláč bolestný; usedavě přísl.	Viewegh Michal, Výchova dívek v Čechách, s. 65
epitaf	epitaf, náhrobní nápis	Smoljak Ladislav, Svěrák Zdeněk, Cimrmanova cesta za českou pohádkou, s. 93
garde	gardedáma, garde neskl., průvodkyně dívky do společnosti (zvl. k tanci)	Salivarová Zdena, Proč jsem tak krásně hrála Bruchův koncert, s. 169
činžák	činžák, hovor. činžovní dům: bydlet v činžáku, SSJČ – několikaposchodový (většinou řadový) dům s nájemními byty; činžovní dům	Pavel Ota, Běh Prahou, s. 173
zámožný	zámožný příd. mající značný majetek, bohatý, majetný	Brdečka Jiří, Pít, či nepít?, s. 16
šizuňk	V SSJČ šizunk, šizuňk, ob. expr. kdo podvádí, šidí, podvodník	Hašek Jaroslav, Švejkovy nehody ve vlaku, s. 30

Bakalářská práce – dotazník pro 6. třídu

Milé zákyně, milí žáci,

jmenuji se Barbora Pastýříková a na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze studuji posledním rokem obor český a anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání. Momentálně pracuji na své bakalářské práci a Vás bych ráda poprosila o spolupráci. Mým cílem je zjistit, jak žáci druhého stupně základních škol rozumí slovům z čítanek určených pro jejich ročník. Dotazník obsahuje slova, která se jevila jako obtížně vysvětlitelná s ohledem na předpokládanou úroveň informovanosti žáků druhého stupně základních škol.

Výsledky dotazníku budou využity pouze pro účely výzkumné části mé práce.

Předem děkuji za Váš čas a ochotu.

Z jednotlivých čítanek pro 6. a 7. třídu bylo vybráno 15 vět se slovy, která se jevila jako obtížně vysvětlitelná s ohledem na předpokládanou úroveň informovanosti žáků druhého stupně základních škol.

Při uvádění odpovědí lze používat nespisovná slova.

*Povinné pole

Jméno, příjmení a třída: *

1) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Dávili a zabíjeli bez MILOSTI ostatní živé tvory, Tezkatlipoka se spokojeně smál, ale brzy na to sám doplatil jaguáři si počíhali i na černé slunce a roztrhali jej svými zuby a drápy na kusy.

(Čítanka pro 6. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 12, Vladimír Hulpach – Návrat Opeřeného hada – O čtyřech sluncích)

2) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Minulo léto, přešla JESEŇ, nastala zima.

(Čítanka pro 6. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 47, Staré pověsti české – Durynk a Neklad – Alois Jirásek)

3) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Do čisté radosti však ukápla kalná KRŮPĚJ smutku.

(Čítanka pro 6. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 15, Eduard Petiška – O egyptském princí, který utíkal před svým osudem)

4) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Nahoře, daleko na severu žil na Bobří řece ve Sluneční zátocce uprostřed lesní divočiny ZÁLESÁK Farell se svým malým synkem Royem.

(Čítanka pro 6. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 11, Jaroslav Foglar – Hoši od Bobří řeky)

5) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Čekající stádo bylo náhlým zmizením a žalostným trubením svého starého zkušeného vůdce PODĚŠENO.

(Čítanka pro 6. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 64, Josef Augusta – Za mamutem)

6) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Štefan se pokusil ROZPTYLIT chlapce nějakou zábavou, ale nepodařilo se mu to.

(Čítanka pro 6. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 95, Miloš Kosina – Hoši z modré zátoky)

7) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

My jsme ti NEJUDATNĚJŠÍ, pročez jsme postrachem všech nepřátel.

(Čítanka pro 6. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 165, Karel Poláček – Bylo nás pět)

8) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Je to už dávno, plnicí pera ještě nebyla, psalo se perem s násadkou, což bylo velmi zajímavé, násadka mohla být modrá, žlutá nebo růžová anebo také zelená a inkoust býval v KALAMÁŘÍCH, naléval se z velké lahve, což byl kámen úrazu, jak se vzápětí ukáže.

(Čítanka pro 6. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 121, Miloš Macourek – Sépie)

9) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

A tak jsem se setkávala ať už v archivech, nebo u PAMĚTNÍKŮ samozřejmě s dobou, kdy se v našich městech ještě hodně „němčilo“.

(Čítanka 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia – Fraus, strana 13, Marie Ulčová – Čeština je líbezná řeč)

10) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Učiní tak bezpochyby i sochař, mající z kamene ztesati MONUMENTÁLNÍ podobu českého reformátora, aniž mu to budeme vyčítati.

(Čítanka 7 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia – Fraus, strana 39, Zikmund Winter – Podoba Husova)

11) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Jednou, to už je ale opravdu strašně dávno, byl tady u nás všude velký strach a TÍSEŇ.

(Čítanka 7 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia – Fraus, strana 192, Arnošt Goldflam – Tatínek a drak lidožrout)

12) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Jedna chudá VDOVA měla dvě dcery, dvojčata.

(Čítanka 7 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia – Fraus, strana 96, Božena Němcová – O zlatém kolovrátku)

13) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

„Libor potřebuje nové kalhoty,“ řekla někomu za svými zády. „Absolutně AKUTNĚ!“

(Čítanka 7 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia – Fraus, strana 160, Iva procházková – Únos domů)

14) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Standa prosil tatínka o SVOLENÍ k výletu na řece.

(Čítanka 7 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia – Fraus, strana 164, Alena Santarová – Jak vlastně začaly prázdniny?)

15) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Houbařím v HÁJEČKU nad mlýnem, sbírám žluté lištičky, když slyším křik.

(Čítanka 7 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia – Fraus, strana 173, Ota Pavel – Jak jsme zahynuli na rybách)

Bakalářská práce – dotazník pro 9. třídu

Milé žákyně, milí žáci,

jmenuji se Barbora Pastýříková a na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze studuji posledním rokem obor český a anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání. Momentálně pracuji na své bakalářské práci a Vás bych ráda poprosila o spolupráci. Mým cílem je zjistit, jak žáci druhého stupně základních škol rozumí slovům z čítanek určených pro jejich ročník.

Dotazník obsahuje slova, která se jevila jako obtížně vysvětlitelná s ohledem na předpokládanou úroveň informovanosti žáků druhého stupně základních škol.

Výsledky dotazníku budou využity pouze pro účely výzkumné části mé práce. Předem děkuji za Váš čas a ochotu.

Z jednotlivých čítanek pro 8. a 9. třídu bylo vybráno 15 vět se slovy, která se jevila jako obtížně vysvětlitelná s ohledem na předpokládanou úroveň informovanosti žáků druhého stupně základních škol.

Při uvádění odpovědí lze používat nespisovná slova.

*Povinné pole

Jméno, příjmení, třída a název školy: *

1) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Adam pojal Evu za manželku a ta mu POVILA syna, jehož jméno bylo Kain.

(Čítanka pro 8. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 11, Ivan Olbracht – Biblické příběhy – Vražda Kainova)

2) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Nýbrž jakož na těle někdo z mládí zdráv jest a zdárně roste, potom ZNEDUŽIVÍ a zákrskem bude; jiný naproti tomu z mládí krsá a kyše, potom z toho vyjda v jonáka zroste: tak na myslí někdo příliš brzy vtipný jest a potom tupne; jinému nejprve těžce přichází, potom vpravdě se proniká všudy.

(Čítanka pro 8. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 43, Jan Amos Komenský – Didaktika)

3) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Koljovy oči se na vteřinu rozšíří v jakési KLAMNÉ naději a vzápětí pohasnou.

(Čítanka pro 8. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 67, Zdeněk Svěrák – Kolja)

4) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slov opište:

Psi vyskočili z bud, protáhli se a jedním skokem byli u babičky; kdyby se byla nechránila, byli by ji zajisté porazili a OŠATKU se zrnem pro drůbež z rukou vyrazili.

(Čítanka pro 8. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 79, Božena Němcová – Babička)

5) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

V deseti letech najednou zařadil tohle slůvko do REPERTOÁRU sám.

(Čítanka pro 8. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 110, Táňa Fišerová – Proč)

6) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Už jste se nasnídali, přečetli jste všechny noviny a teď jste se pohodlně opřeli v měkkém BOXU a zamyšleně se díváte na mísu koblih.

(Čítanka pro 8. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 136, Zdeněk Jirotka – Saturnin)

7) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Dá se říct, že též muž či KMÁN, jak kdo chce.

(Čítanka pro 8. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 177, Jan Werich – Chlap, děd, vnuk, pes a hrob)

8) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

První motorku jsme měli laurinku, tu, co se musela ROZTRAPOVAT.

(Čítanka 9 pro 9. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 37, Bohumil Hrabal – Večerní kurs)

9) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Rodiče to dlouho trpěli, ale onoho večera, když tatínek viděl, jak Vilém s příkrývkou v podpaží opět leze do kurníku, řekl si, že je nejvyšší čas to nocování na HŘADU mu zatrhnout.

(Čítanka 9 pro 9. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 179, Zdeněk Svěrák – Svědecká výpověď o požáru mlýna)

10) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Veronika Pekařová propukla v USEDAVÝ pláč.

(Čítanka 9 pro 9. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 65, Michal Viewegh – Výchova dívek v Čechách)

11) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Z Cimrmana opravdu jako z vulkánu tryskaly na všechny strany mohutné erupce objevů z oblasti fyziky, chemie, botaniky, filosofie, na něž pak dopadala sprška soch, obrazů divadelních her, básní, referátů i jeho slavných kondolenčních listů, a vysoko nahoře se pak ještě dlouho vznášelo mračno drobných aforismů, matematických vzorců a historických dat, aby se nakonec, kdy už se zdálo, že se živel zcela uklidnil, snesl z jasné oblohy výmluvný Mistrův EPITAF:

Budoucnost patří aluminium!

(Čítanka 9 pro 9. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 93, Ladislav Smoljak, Zdeněk Svěrák – Cimrmanova cesta za českou pohádkou)

12) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Moje máma pro plesy a takové věci neměla vůbec pochopení a s bídou mi ušila jedny plesové šaty, které na mně visely zplihle a nedržely fazónu, protože to byla mizerná látka, co z ní byly ušité, ani se mnou nechodila jako GARDE, a tak jsem vždycky šla v doprovodu Renátiny maminky a její brácha mě odvedl na tramvaj, když se šlo domů.

(Čítanka 9 pro 9. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 169, Zdena Salivarová – Proč jsem tak krásně hrála Bruchův koncert)

13) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Vykládal, že má předky někde na severu Čech a patří mu krásné ČINŽÁKY a on na nich bude jednou hospodařit, ale pořád neměl čas jet se na ty domy podívat.

(Čítanka 9 pro 9. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 173, Ota Pavel – Běh Prahou)

14) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Protože nerad mluvím o sobě, snad postačí, když řeknu, že jsem své dětství strávil v středním Kansasu jako syn ne sice ZÁMOŽNÝCH, ale vážených rodičů.

(Čítanka 9 pro 9. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 16, Jiří Brdečka – Pít, či nepít?)

15) Napište minimálně jedno synonymum (slovo stejného nebo podobného významu) k následujícím slovům psaným velkými písmeny nebo význam slova opište:

Na nádraží se vždycky potlouká moc takových ŠIZUŇKŮ a já si to představuju tak, že jednomu z nich se nepochybně zamlouval váš kufr a ten člověk že nepochybně využítkoval toho, jak jsem vodošel od zavazadel, abych vám vohlásil, že s našima zavazadlami je všechno v pořádku.

(Čítanka 9 pro 9. ročník základní školy – Josef Soukal, strana 30, Jaroslav Hašek – Švejkovy nehody ve vlaku)

Podkladové otázky pro rozhovor

- 1) Vysvětlil/a bys teď zvýrazněná slova ve větách v dotazníku jinak?
- 2) Jaká slova ti dělala největší problém?
- 3) Dokážeš popsat, v čem ten problém porozumění slovu spočívá?
- 4) Pomáhalo ti při vysvětlování slov, že slova jsou ve větě a nestojí samostatně?
- 5) Rozumíš úryvku i v případě, že neznáš význam vyznačeného slova?
- 6) Dokázal/a bys vysvětlit, co je to archaismus a slovo knižní? Má podle tebe smysl znát význam slov archaických a slov knižních?
- 7) Snažíš se sám/sama zjistit význam slov, která neznáš?
- 8) Kde bys hledal/a význam slova, které neznáš?
- 9) Rozšiřuješ si slovní zásobu? Jakým způsobem?
- 10) Má pro tebe smysl dohledávat si význam českých slov, která neznáš, i když je momentálně v životě nepotřebuješ?
- 11) Jaký máš názor na výběr úryvků z knih v čítankách?
- 12) Čteš? Co? Spíše českou literaturu, překlad nebo obojí?
- 13) Chtěl/a by ses zeptat na něco ohledně dotazníku, zadání a/nebo obsahu textů?